

SÁLÁN TE KUIR WORWOR a kis i Buk Tabu er kápate lala talas tungu

Worwor talas

I bos kuir worwor no i pokon minái, una mákái atul á kuir wor on: Sursurunga má Tok Pisin má Inglis.

On á marán kuir worwor, una mákái ngo dikte oboi tan buturkus turán uri para talsai ai a kis ái á kuir worwor er, mái sár kápate ngo di no a mon á buturkus turán. Rung a mon i buturkus turán, a suri tangan iáu unák mákái dánih a parai á buturkus erei suri kuir worwor ngo ngisán kálámul. Mái rung kápate te buturkus turán, a kabin marán buturkus a kis on á kuir wor er ngo ngisán kálámul má git lala mánán on.

Lain tohtohpas suri inngasi matngan artangan una ser pasi i pokon minái, una mákái iatung i kuir worwor er sur Aron.

Una mákái mulán kuir worwor er sur Aron, ki una mákái tan buturkus a kis ái iatung i Hutngin Kamkabat, ngo di obop táilnai i lalin ngisán ái Aron. Tan buturkus erei a artálár una ser pasi i buk minái. Má namur una mákái tan buturkus tili Torahin Kamkabat di oboi adi lalin tan buturkus tili Hutngin Kamkabat. Tan buturkus erei sang, una ser pasi iatung i Buk Tabu er a kis i Torahin Kamkabat on.

Má namurwai tan buturkus erei, ki worwor talas sur Aron ngo ái á matngan kálámul ngádáh

má dánih á pukpuksa ur on. Worwor talas minái na tangan iáu suri una kip timani sálán worwor sur Aron iatung i Hutngin Kamkabat.

I arahrahi worwor talas sur Aron, a mon i tan buturkus er a kis á mul á pukpuksa sur Aron.

Má namur, una mákái áwáwatin worwor er a parai ngo 'Mákái: Lewi (1), Moses, Tám osmapak'. Minái a sálán ngo atul á kálámul er ditul rang turán ái Aron sang, má una ser suri ngis ditul suri una kip te aratintin mul til on. Má sálán mátán piká '1' namurwai ngisán kálámul, a ingas tari ngo kápte ngo tukes sár á kálámul mai ngis ngorer. Ngorer i lalin ngis Lewi, una kipi artangan tili mulán Lewi.

Tan worwor i pokon minái a mur on ngoro minái, mái sár kápte ngo tan kuir worwor no a mon i bos táit minái on. Ngo una lala wáwás i pokon minái má him mai, ki na lala tangan iáu suri unák talas kuluk ur on á tan kuir wor er a kis i Buk Tabu.

Abaram – Abraham – Abraham

Tgk 11:26–18:33, 20:1–24:9, 25:1-10

Ái Abaram a mulán kámpup i matananu a kára pas di ái Káláu ngo di á kán matananu, di á bos Iudáia. Hirá sang ái Káláu a oror pagas ur si Abaram ngo na tar tekesi lala balis ur si Abaram, mái Abaram tiklik mai marán rang kopkom on da lu kis on. Ái Káláu a oror mam Abaram ngo kuir bim erei na uri kándi balis sang má. Má ák parai ái Káláu si Abaram ngo na aptur alari pokon a lu kiskis ái má nák han uri hutngin balis erei. Ái Abaram a taram i worwor si Káláu má ák láklák

i tilik dolon sál pasi marán bet, ki ák han hut má iatung i balis onin di utngi ngo Israel.

Ái Káláu a arkabat mam Abaram má ák oror pagas ngo ái Abaram má rang kopkom on da kán simán matananu má na lu belbelken i di.

Kán wák ái Abaram ngisán ái Sara. A kápte nat diar ák han pang i pákánbung diar pupunkak má wákánkak sáksák. Má namur ái Káláu a long artálár i kán oror ngorer ái Sara a apángái natun káláu, má diará tar ngisán ngo ái Aisak.

Pákánbung a pakta ái Aisak, áng kila pas Rabeka. Io, áng káhkáh ái Rabeka áng káhái lulu, aru kalik káláu, má ák tar ngis diar mam Esau mái Iakop. Namur má, ái Káláu ák tar ngisán ái Iakop mam Israel, má ái á kámpup i tan Iudáíá, má di lu utung di mul ngo ‘matananu Israel’.

Ái Iakop a kila pasi aratuán lik a tukesi mám diar, ái Lia mái Rákel. Má a kila pasi mul i kán aru wák án toptop. Má ái Iakop a kákán sángul mai aru á kalik káláu má ngis di a ngoromin: Ruben, Simion, Lewi, Iuda, Isikar, Sebulon, Gat, Aser, Iosep, Benjamin, Dan, mái Napitali. Má a lala marán á rang nat di á sángul mai aru á kalik káláu minái. Má rang nat di minái di apángái mul i marán rang nat di, má ngorer matananu Israel ák lala marán taladeng, má di no di rang kámpupun ái Abaram.

Mákái: Agar, Aisak, Benjamin, Esau, Iakop, Israel, Kut aririu, Lot, Melkisedek, Sara

Abel – Abel – Abel

*Mat 23:35; Luk 11:51; Eba 11:4, 12:24
Tgk 4:1-9*

Ái Abel tuán ái Kain má ái a kalik mur si Kain. Diar aru tili rang natun ái Adam mái Iwá.

Mákái: Iwá, Kain

Adam – Adam – Adam

Luk 3:38; Rom 5:12-15; 1Ko 15:22, 15:45-47; 1Ti 2:13-14; Iut 14
Tgk 1:26-5:5

Ái Adam ái á mulán kálámul a aksimi ái Káláu. Má a longoi ái Káláu mai bim. Má namur ái Káláu ák aksim Iwá uri turán ái Adam.

Ái Adam mái Iwá kán wák diar mulán pur uri sápkín mai abulbul i artur kalar si Káláu uri narsá diar. Tangkabin tili pákánbung diar pur uri sápkín ák han pang onin, tan kálámul dik lu longoi sápkín.

Iatung i 1 Korin 15:45, a parai ngo ái Iesu ái á áruán Adam. Mulán Adam ái á kámpup i tan kálámul no, má matananu no di otoi liu án kápán páplun singin mulán Adam. Mái Iesu Karisito er áruán Adam a tari liu án tanián si rung di ruruna on.

Mákái: Abel, Iwá, Kain, Karisito

Agar – Hagar – Hagar

Gal 4:21-31
Tgk pákán 16, 21:8-21

Ái Agar ái á kesá tahlik, má a toptop si Sara kán wák ái Abaram. I pákánbung kápte be a káhkáh ái Sara, ák parai si Abaram ngo na bop mam Agar, pasi ái Agar ák tián má áng káhái kesá kalik káláu má ák tar ngisán mam Esimael. Mái sár ái Esimael kápte ngo kalik erei ái Káláu ákte oror pagas mai ngo na tari ur si Abaram, má rang kámpupun ái Esimael kápdite kipi á arasosah a oror mai ái Káláu suri na tari singin rang kámpupun ái

Abaram. Má namur sang má, ái Sara áng káhái kesá kalik káláu má ák tar ngisán mam Aisak. Ái á kalik erei a oror taru mai ái Káláu.

Ái Sara ákte káh Aisak ngorer, ki namur ák togor mam Agar má ák tipar palai. Má ngorer ái Agar diar tinán diar aptur pas má diar á han kis i pokon mau.

Ahal – Tambu long kaikai – Fast

Him 16:29-31, 23:26-32; 2Sa 12:15-23; Esr 8:21-23

Tatalen káián tan Iudáia suri kápdate lu an te namnam arwat mai a is á bung. Tatalen ngoromin git lu utngi ngo ‘ahal’. I katbán tan Iudáia sang, ahal ái á akiláng án hol kaleng má tinang má agengen pas di i mátán ái Káláu.

Aigipto – Isip – Egypt

Tgk 12:10-20, 12:37-50; Kal 1:1-2:15, 4:29-15:21

Aigipto ái á kesá balis a kis pátmi Israel. Hirá sang matananu Israel di kis án toptop á Aigipto a arwat mai ahat i mar á bet (Apo 7:6). Mákái map uri tan balis di lu him ái á tan apostolo.

Mákái: Aron, Longsit án Sorliu Palai, Longsit án Ani Beret káp a tini sut, Mana, Moses, Parau, Tas Mirik

Aisaia – Aisaia – Isaiah

Mat 3:3; Apo 8:30; Rom 9:27-29
2Ka 19:2-7; Ais

Ái Aisaia ái á tám worwor tus si Káláu er a han i ngisán. Hirá sang be ngo ái Iesu Karisito kápthe be a hut sosih ur main i naul bim, ái Aisaia ákte para táilnai marán táit sur Iesu.

Mákái: Iesi, Tám worwor tus (1)

Aisak – Aisak – Isaac

Apo 7:8; Rom 9:7; Eba 11:9

Tgk 17:19, pákán 21-27

Ái Aisak natun ái Abaram mái Sara. Ngis minái a sálán ngo ‘nong’. Ái Sara a nong i pákánbung a mulán longrai oror si Káláu ngo na káh tekesi kalik. A nong ngorer ái Sara kabin ákte lala wákánkak má, má kápate arwat suri na apáng te kalik. Mái sár namur ngo ákte káhái kán kalik, a hol pasi tungu er a nong ki ák tar ngisán kán kalik mam Aisak.

Mákái: Abaram, Agar, Esau, Iakop, Israel, Sara

Akiláng – Mirakel – Signs, wonders, miracles

Kuir wor ‘akiláng’ er a kis i Hutngin Kamkabat, atul i sálán:

(1) Kes a tur suri para talsai hutngin táit a tapam hut. Mákái Mat 2:1, 24:3; Luk 21:11.

(2) Kes sang a tur suri akiláng kálámul a longoi suri inngas tari ngo a mon i kán nokwan ngo kán rakrakai artálár suri matananu da ruruna on. Mákái Mat 12:38; Luk 11:29.

(3) Má kes sang a worwor suri tara támin him a longoi ái Iesu ngo tan apostolo er di lu aliu pasi sasam ngo aptur kalengnai rung dikte mat. Má kápate ngo di longoi mai rakrakai káián kálámul sár, wa di longoi mai rakrakai káián ái Káláu sang. Mákái Ioa 2:11, 11:45; Apo 19:11.

Mákái: Moses, Noa

Angelo – Ensel – Angel

Bos angelo di lu kis i mátán táil ái Káláu má di á kán bos tám kip worwor. Bos tám kip worwor minái di á bos tanián kápate di kápán

páplun. Kápate arwat suri da mák di koran má dik arinngas.

Ái Káláu a lu dos palai kán bos angelo suri longoi kán him. Kándi him suri kipi worwor si Káláu ur singin tan kálámul má suri ololoh i matananu si Káláu (Apo 12:6-11, 27:23-24; Eba 1:14).

Tátáil káián tan angelo ngisán ái Maikel (Iut 9), má kesá pakpakta kán tan angelo ái Gabiriel (Luk 1:19, 1:26).

Mákái: Balam, Iesu, Longsit (1), Lot, Sadukaio, Sápkin tanián

Apostolo - Aposel - Apostle

Sálán kuir worwor 'apostolo' ngo kálámul a tur kiláng i kes sang. Ái Iesu a ilwa pasi sángul mai aru á kálámul uri kán kalilik án aratintin (Mat 10:1-4; Mar 3:13-19; Luk 6:12-16). Sángul mai aru minái di lu kis tiklik mam Iesu má ák lu atintin di. Má mai mát di sang di mák Iesu a mat má ák aptur kaleng. Má namur ák dos pala di suri dik para talsai singin matananu á tan táit dikte mákái, má dik lu arbin mai lain arbin sur Iesu. Má ngorer di tur kiláng i Iesu turpasi i pákánbung ngo ákte kaleng urami narsán ái Káláu. Má turpasi i pákánbung er sang, di lu utung di bul mai tan apostolo. Má á di á tan mulán tátáil káián matananu di ruruna i Iesu.

Namur ái Iesu ák tur soura si Paulo mák ilwa pasi suri áng kesá apostolo mul. Mái Banabas tiklik mam te mul, bos tám ruruna di utung di ngo bos apostolo mul.

Mákái: Akiláng (3), Ioanes (2), Kalilik án Aratintin.

Aron – Aron – Aaron

*Luk 1:5; Apo 7:40; Eba 5:4, 7:11, 9:4
Kal 4:14-17, 4:27-31, 6:20*

Ái Aron ái á mulán kálámul a ilwa pasi ái Káláu suri na tám osmapak káián matananu Israel. Ái Aron tili kabinhun si Lewi, mái Lewi ái á kes tili di á sángul mai aru á rang natun ái Iakop. Má a parai ái Káláu ngo sumlahin masik ái Aron da lu ilwa pas di uri tám osmapak káián matananu Israel.

Ái Aron tuán ái Moses má a mulán i diar ái Moses. Diar páng i pákánbung matananu Israel di kis án toptop i balis á Aigipto. Mái Aron a tangan Moses suri lam pasi matananu Israel til Aigipto má dik táu alari kiskis án toptop.

I kesá pákán, matananu Israel di tánlak i Moses mái Aron, mái sár ái Káláu a lain inngas tari ngo á diar sang á kándi aru tátáil a ilwa pas diar. Má namur ái Káláu a parai si diar ngo diara kipi tan buk án láklák singin keskeskesá tátáil káián sángul mai aru á kabinhun til Israel, má diarák dung i rumán pálpálih káián ái Káláu. Má ák parai ngo na kopkom á buk án láklák káián ái koner er ákte ilwa pasi ái Káláu suri ák tátáil. Io, dik longoi ngorer, má arasa uri bung latiu, buk si Aron ákte tikbut i sián mákte oboi wán. Má namur ái Káláu a parai má dik sokopta páksi buk si Aron i Bokis án Kamkabat iatung i rumán pálpálih si Káláu suri abálsa di uri pákánbung minái (Lál 17:1-11).

Mákái: Lewi (1), Moses, Tám osmapak

Arsiu – Baptais – Baptism

I Hutngin Kamkabat di le on ngo ái Ioanes Tám Arsiu a siwi marán kálámul i dan á Ioridan. Mái

Ioanes ák parai si di ngo da hol kaleng alari kándi bos sápkín tatalen, má namur dǎng kipi arsiu suri akiláng i di ngo dikte hol kaleng. Má i tatalen minái a aleget i bál bos kálámul suri huthut si Iesu.

Ngo kálámul a ruruna i Iesu Karisito, a kuluk ngo da siwi mai dan suri akiláng on ngo ái á káián ái Iesu sang. Má sálán á arsiu mai dan a ngoromin. Kálámul di siwi mai dan, ái ákte hol kaleng alari kán bos sápkín tatalen no erei a lu longoi, má ákte ruruna i Iesu Karisito koner a oror ngo na pah palai bos sápkín tatalen káián tám ruruna. Má a sálán mul ngo ákte nem i mur i Iesu Karisito má nák lu taram on.

Mákái: Ioanes (1)

Artangan - Marimari - Grace

*Rom 3:24, 5:15, 5:17, 6:23; 2Ko 8:9; Epe 1:6-7, 2:8-9
Jer 31:2*

Til tungu git á tan Sursurunga git lu utngi kes sár á kuir wor ‘armámna’ uri atul no á kuir wor Inglis min: ‘mercy’ má ‘love’ má ‘grace’. Mái sár i pákánbung di pukdai Hutngin Kamkabat mai worwor Sursurunga, tan tám pukpukda di lala aratintin má dik ser suri lain worwor a artálár mai sálán di oboi ái rung di mulán le i Buk Tabu hirá. Má kángit tan tám pukpukda di hol on ngo kuir wor ‘armámna’ a kip kuluknai sálán ‘mercy’ má ‘love’ mul, mái sár ngo kápate artálár mai ‘grace’. A ngoromin á sálán á ‘grace’.

I Torahin Kamkabat, ái Káláu a tari nagonon singin matananu mák parai si di ngo da mur arwat pasi. Má ngo da mur arwat pasi sang, ki ái Káláu na lala asosah i di. Mái sár ngo kápdate

mur arwat pasi, ki na arangrangas i di. A talas ngo matananu kápte sang di arwat suri da mur arwat pasi nagogon. Má sár ái Káláu kápate hol palai kán matananu. A lala mámna di, má ngorer a longoi hutngin kamkabat.

Áá, a mánán ngo kápte git arwat suri gita mur arwat pas noi tan nagogon ákte tari si git, má ngorer kápte git arwat suri tangan pas git sang. Má ngorer ái Káláu sang a tangan pas git kabin a mámna git. Kán artangan a but pas tili kán armámna. Ái Káláu a mámna git má ngorer ák tarwa palai Natun suri ák mat sur git, má táit minái a inngas tari kán artangan ur si git. Kápate arwat ngo gita pokoi kán artangan má kápate arwat ngo gita songsong pasi mul. Ái á artangan bia sár uri narsá git. Má minái á sálán á kuir worwor 'grace'.

Áram tánráu – Traipela snek masalai – Dragon

Apa 12:3, 13:4, 16:13, 20:2-3

Ais 27:1, 51:9; Ese 32:2

Áram tánráu a hut tili pukpuksa tora káián tara madar suri rokoi a lala sorliu i kán rakrakai má a mákmák ngoro tilik áram. Má te pákán di utngi mul ngo kanih. Iatung i buk Apapos, tilik áram tánráu a tur kiláng i Satan, pakpakta káián tan sápkín tanián.

Babilon – Babilon – Babylon

2Ka 24:1-7; Ais 48:14-22; Dan 1-5

Babilon ngisán torahin tilik malar. Kabisit a kis on á tilik malar er a lu suka bámiái rakrakai káián bos kabisit i marán balis. Kán matananu di arup mai matananu Israel má dik suka bámiái

matananu Israel. Dik talka pasi marán kálámul til Israel uri kándi balis suri dik lu him ngorer i tan toptop bia, má dik him ngorer pasi ahit á sángul á bet (Mat 1:11-12, 1:17; Apo 7:43).

Worwor suri malar á Babilon a kis mul iatung i Buk án Apapos (Apa 14:8, 17:5, pákán 18). Kabin ái rung di lu kis á Babilon di lu su bah di uri Káláu, ái a tur kiláng i tan malar er kán matananu di tar bah di uri Káláu. I te pákán a tur gut suri malar á Rom (1Pe 5:13), ngo a tur suri matananu kápдите engenges sur Káláu.

Mákái: Ieremiá, Rumán osmapak

Balam – Balam – Balaam

2Pe 2:15; Iut 11; Apa 2:14

Lál pákán 22-24

Balam ái á kesi tám worwor tus koner a sungi ái Balak suri ngo na long te worwor sáksák uri matananu Israel suri ái Balak nák suka bámiá di. Ái Balak a kabisit tili malar á Moap, má a matai matananu Israel er di han má dik mon anang Moap. I mulán pákán ái Balak a sung pas Balam, ái Balam kápte a taram suri na han ur Moap ngo suri na worwor sáksák uri matananu si Káláu. Mái sár namur a bali holhol má, ki ák han. Má ngo ái Balam a lu hanhan tangrai sál, kesá angelo si Káláu a tur kári sál er a mur on. Ái Balam kápte a mákái, mái sár kán dongki er a kis on a mákái sang má ngorer kápите taram suri na láklák iamunang. Páksiai ngo a tasi dongki er ái Balam, mái sár dongki kápите taram. Má namur dongki erei ák worwor mam Balam má ák worwor rakrakai ur on.

Má namur ái Balam a hut ada Moap, mái sár kápte a arwat suri worwor sáksák uri matananu Israel kabin ái Káláu ákte asosah i di. Iatung i Hutngin Kamkabat a parai ngo ái Balam a lala kákir suri pirán tabal pasi ák taram suri tangan Balak, koner a lala kurtara mai matananu si Káláu.

Balaparip – Prais – Crown, wreath

1Ko 9:25; 2Ti 4:8

I pákánbung án Hutngin Kamkabat, di lu tari balaparip si rung di rut i arkarsa má dik sorliu. Balaparip erei di utngi ngo kán arsupan, má a akiláng on ngo kálámul erei a hut táil anang i arahrahi má ákte arahi kán talar. Di tari balaparip singin tám arup mul ngo a mangan mai arup mák sorliwi kán kurtara i taul máhán. I Hutngin Kamkabat, git utngi táit minái di oboi i lul ái Iesu mai balaparip kabin a mák ngoro balaparip, mái sár di longoi má dik oboi i lul ái Iesu suri dik tartar retret sár mai ngo ái á kabisit káián tan Iudáia (Mat 27:29; Mar 15:17; Ioa 19:2).

Mákái: Pákpákur kán kabisit

Belsebul – Belsebul – Beelzebul

Mat 10:25, 12:24, 12:27; Mar 3:22; Luk 11:15, 11:18-19

Belsebul ngisán pakpakta ngo tátáil káián tan sápkín tanián. Ngis minái a but pas tili Balsebap, ái á kes tili di á bos tanián ngo tánraú er. Má ái di lu lotu uri narsán á matananu er di kis pátmí matananu Israel. Má kes mul á ngisán di utngi ngo Satan.

Mákái: Satan

Beniamin – Benjamin – Benjamin

*Apo 13:21; Rom 11:1; Pil 3:5; Apa 7:8
Tgk 35:16-19, 42:1-4, pákán 43-44*

Beniamin a teken sus si di á rang natun káláu ái Iakop er di utngi mul mam Israel. Má ngorer ái Beniamin á kes tili di á rang kámpup i tan Iudáia.

Mákái: Abaram, Iosep (1)

Boh tám ruruna – Sios – Church

Marán kálámul di hol on ngo kuir wor i Tok Pisin di utngi mai ‘sios’ a sálán ngo rumán lotu erei tan kálámul di lu hut suri lotu ái. Erei a támin, mái sár ngo kes sár á sálán á erei. Tílik lala támin sálán ngo ‘boh tám ruruna er di ruruna i Iesu Karisito’. Páksiai ngo kápte te rum suri boh tám ruruna ngo da lu kis talum ái, di sang di kalkuir kápán páplun ái Karisito (1Ko 6:15, 12:11-26), ngorer dik utung di ngo ‘sios’ kabin a sálán ngo tan kálámul di ruruna i Karisito má dik lu parpara agas má sung uri narsán. Má erei á káplabin tan tám pukpukda kápte di pukdai ‘sios’ mai ‘rumán lotu’, ái sár di pukdai uri ‘boh tám ruruna’ ngorer i boh tám ruruna til Epeso ngo boh tám ruruna til Korin.

Mákái: Esiá

Bokis án Kamkabat – Bokis Kontrak – Ark of the Covenant

*Eba 9:3-4; Apa 11:19
Kal 25:10-22, 37:1-9; Lál 7:89; Nag 10:6-9, 31:24-29*

Bokis án Kamkabat di longoi mai sepen kábau má dik ámkuki mai gol. Ami polgon bokis di dungi aru sepen hat er a le i sángul á arardos on ái Káláu. I pákánbung matananu Israel di aptur til Sinai uri kándi hutngin balis, ki ding kipi tiklik mam

di sang tangrai sál. Má pákánbung di lu aunges má dik lu kis i kesi pokon, bokis minái di lu dung páksi i rumán pálpálih si Káláu. Bokis má tan táit imi polgon a lala tam, má a tur kiláng i arkabat si Káláu mai matananu Israel. Pákánbung di arahi longoi rumán osmapak ami Ierusalem, ki dik oboi bokis minái ami Rum a Pilpil Sorliu má a lu kis áklis iatung. Mákái mámáhat i pákán ram 552.

Mákái: Aron, Moses, Rumán osmapak,
Rumán pálpálih si Káláu

Buk Tabu – Buk bilong God – Bible, Scripture

On á Buk Tabu Hutngin, ngo Hutngin Kamkabat, i pákánbung git wásái kuir wor ‘Buk Tabu’, kápate kipi aru kamkabat no. A kabin ngoromin. I pákánbung án Hutngin Kamkabat, kándi tu le be i tan buk on, mái sár kápate be di mánán ngo tan buk erei na kis sang i Buk Tabu namur. Má ngorer ngo rung di le i tan buk on á Hutngin Kamkabat, kandi Buk Tabu i pákánbung erei, a kipi sár i Torahin Kamkabat masik.

Mákái: Nagogon, Rumán lotu

Bungán Aunges – De Sabat, De bilong Malolo – Sabbath

Kal 16:25-30, 31:12-17, 35:1-3

Bungán aunges ái á bung matananu Israel di arsok tili him má dik lu aunges on. I buk Tangkabin, di le on ngo ái Káláu a longoi naul matmatngan pokon i awon á bung, má i ahit mai á bung, ák aunges kabin kán him ákte rah. Ái Káláu a parai ngo tan kálámul da him i awon á bung, má i ahit mai á bung, da lu aunges on má lotu uri narsán ái Káláu.

Marán nagogon káián matananu Israel ur on á bungán aunges. Kápdite lu long te matngan him on á bungán aunges, má dik lu lala mos ngo te di bauri nagogon er. Erei á káplabin tan Parisaio dik mos uri Iesu i pákánbung a aliwi kálámul a sasam i bungán aunges, má pákánbung tan kalilik án aratintin er di pulái padi i bungán aunges suri ngo da ani. Tan Parisaio di parai ngo di longoi him á ngorer.

Mákái: Mana, Nagogon, Rumán lotu

Dewit – Devit – David

Rut 4:13-22; 1Sa pákán 16-31; 2Sa; 1Ka 1:1-2:12; marán saksak tili Buk án Saksak; Ais 16:1-5

Ái Dewit ái á kesi rakrakai án kabisit káián matananu Israel má a lala ninir i ngisán mul. Ái á kes tili di á rang natun ái Iesi má a teken sus. I pákánbung ái Káláu a ilwa pasi suri na kabisit, ái Dewit a lu loloh má mákmák kári tan sipsip si kákán. I kesá pákánbung, ái Dewit a arup mai kesi tilik lala kálámul ngisán ái Goliat má ák up bingi tiling kálámul er. I pákánbung erei a kaukak besang ái Dewit.

Ái Dewit a lala mámna Káláu. A le i marán saksak án párpára agas uri narsán ái Káláu. Di utngi kán tan saksak ngo ‘Sam’.

Ái Iesu a kabinhun si Dewit (Rom 1:3-4; Apa 22:16). Hirá sang kápte be a páng ái Iesu, bos tám worwor tus di le i worwor suri tekesi kálámul ái Káláu na dos palai má nák sáras pasi kán matananu, má ái na tili mát si Dewit.

Mákái: Iesi, Iesu, Lolsit si Káláu, Saksak, Samuel, Solomon

Ebaraio, Israel, Iudáia – Hibu – Hebrew

Tgk 14:13, 39:13-18; Kal 21:2; Ier 34:8-9

Atul á ngis minái a utngi kes sár á matananu di á rang kopkom i Iakop. Ngis Ebaraio a tikbut pas tili kámpup di ái Eber (Luk 3:35). Má namur di utung di ngo Israel mul kabin Israel ái á kesá ngisán ái Iakop (Tgk 32:28). Má namur sár tan Asiriá di tipar palai kesá sángul á kabinhun Israel, mái sár kápte di te tipar palai kabinhun Iuda. Ngorer kabinhun Iuda a kis pagas sang, ki ák akopkomoí marán kálámul on á balis erei ák han pang i pákánbung si Iesu. Má ái á káplabin ngo i pákánbung si Iesu di lala utung di ngo tan kakun Iudáia.

Mákái: Israel, Iudáia

Elaisa – Elaija – Elijah

Mar 9:4; Rom 11:2-5; Iak 5:17
1Ka pákán 17-21; 2Ka 2:1-14, 9:36

Elaisa ái á kesá rakrakai án tám worwor tus káián ái Káláu. Hirá sang ái Elaisa a lu kis i balis á Israel má kápate bulat suri wor uri sápkín kabisit tiklik mam rung di lu lotu uri narsán bos angagur án káláu. Marán kakun Israel di ruruna ngo ái Elaisa na kaleng suri na aleget i matananu suri pákánbung Mesaia na tapam hut on. Ái Ioanes Tám Arsiu a longoi him suri eran i matananu suri Mesaia, má ngorer marán di hol on sur Ioanes ngo ái ái Elaisa sang ákte kaleng mák longoi him ngorer (Mat 11:11-15; Luk 1:17).

Mákái: Ioanes (1)

Erodes – Herot – Herod

Iatung i Hutngin Kamkabat ahat á lite kálámul di utung di mam Erodes:

(1) Kabisit Erodes koner di lu utngi ngo ‘Erodes a han i ngisán’. Ái á kabisit a táilnai matananu Iudáia i pákánbung a páng ái Iesu. Má ái sár mul a tohoi suri up bing Iesu i pákánbung a goion kalik be (Mat 2:1-18; Luk 1:5).

Mákái: Rumán osmapak

(2) Ái Erodes Antipas ái ái koner a kátlán i balis á Galiláia i pákánbung a arbin ái Iesu má ák longoi marán akiláng. Ái Erodes minái a kila pas Erodiá má ák ardos suri dik tah kusi án pogong ái Ioanes Tám Arsiu. Má i pákánbung a tur i nagogon ái Iesu, ái Pilato a ardos má dik lami uri narsá Erodes minái suri na gátgátna on (Mar 6:14-29; Luk 23:6-12).

(3) Kabisit Erodes Agiripa Mulán, ái a arangrangas i bos mulán kálámul di ruruna i Iesu Karisito. Ái a up bing Iakobo tuán ái Ioanes (Apo 12:1-23).

(4) Kabisit Erodes Agiripa Áruán, ái á kabisit a longrai mul i taun si Paulo, má namur kálámul pakta on á balis erei ák tarwa Paulo ur Rom suri ák nagogon on ái Kaisar (Apo 25:13-26:32).

Esau – Iso – Esau

*Rom 9:10-13; Eba 11:20, 12:16-17
Tgk 25:19-28:9, pákán 32-36*

Natun káláu ái Abaram ngisán ai Aisak. Ái Aisak a tám i aru kalik án káláu diar lulu, ngis diar ái Esau mái Iakop. Ái Esau ái á mulán kalik i diar, mái sár i kesá pákán er i pákánbung ngo a matpám, ki ák sira palai kán nokwan ngorer i mulán kalik ur si Iakop. A sormángát ngo ái Iakop na kipi arasosah káián mulán kalik uri keles pasi

mudán namnam a sawi ái Iakop. Rang kámpupun ái Iakop, á di a ilwa pas di ái Káláu uri kán matananu, má rang kámpupun ái Esau a kápte.

Mákái: Abaram, Iakop

Esiá – Asia – Asia

Apo 19:23-31; Rom 16:5; 1Ko 16:19; Apa 1:4

Onin kuir bim git utngi mai Esiá má i Inglis di utngi ngo Asia, marán balis di kis on ngorer i China má India má Korea. Mákái map uri naul matmatngan pokon. Mái sár hirá i pákánbung án Hutngin Kamkabat, matananu di lu kis i balis á Israel má tan malar er pátum, kápte di talas be uri tan balis erei.

I pákánbung án Hutngin Kamkabat, kuir bim er di utngi mai balis á Esiá a tur suri gengen kuir bim a kis i balsán tas tilanang er a arpangia mai balis á Girik i balsán tas tiladi. Mákái map uri tan balis di lu him ái á tan apostolo. Ái Ioanes a le i buk Apapos uri narsán boh tám ruruna i ahit á malar di kis imi katbán balis á Esiá minái. Malar á Epeso ái á kes til on á ahit á malar er. Má malar á Kolose mul a kis imi katbán balis á Esiá minái.

Girik – Grik – Greece, Greek

Dan 8:21, 10:20, 11:2

Mákái map uri tan balis di lu him ái á tan apostolo suri unák mák pasi balis erei di utngi ngo Girik. Aten má Korin aru bimán rum pakta i balis á Girik. Til hirá sang matananu á Girik di lu kipi lain aratintin má kándi holhol má kándi worwor a kuluk, má ngorer tan lite matananu di lu rumrum i di suri kándi mánán. I pákánbung án Hutngin Kamkabat, marán ái rung di kipi aratintin di lu worwor mai worwor Girik. Má kápte ngo ái rung

til Girik masik di lu worwor mai worwor erei, mái sár ái rung til tepák mul i tan pokon er bos tám arup til Girik dikte han ur on. Má tan kálámul er di le i Hutngin Kamkabat, di le on mai worwor Girik.

Mákái: Esiá, Karisito

Gomora – Gomora – Gomorrah

Mat 10:15; 2Pe 2:6; Iut 7

Tgk 13:10, 19:24-25; Ais 1:9; Ier 49:18; Amo 4:11

Mákái: Sodom

Hol kaleng – Tanim bel – Repent, repentance

1Ka 8:46-51; Sak 7:12; Ais 1:27; Ier 9:5

Hol kaleng a sálán ngo kálámul a mák ilmi ngo ákte longoi sápkín, ki ák parai ngo na aunges alari tan durwán tatalen má tan tatalen er a longoi kápate nem on ái Káláu, má ák sung Káláu suri na pah palai tan sápkín tatalen ákte longoi. A sálán mul ngo na ilang alari tan sápkín tatalen er má a kákir suri koion na longoi mul, ái sár na mur i nemnem sang si Káláu.

Mákái: Ahal, Arsiu, Ieremiá, Ioanes (1), Iona, Niniwe

Huihui iá – Hosana – Hosanna

Mat 21:9, 21:15; Mar 11:9-10; Ioa 12:13

‘Huihui iá’ kesá kuir wor a artálár mai kuir wor tan ludáíá di lu parai ngo ‘Hosana’. Di lu parai suri inngasi kándi rumrum ur singin kálámul pakta a han i ngisán. A sálán ngo ‘Ái Káláu na kuluk mai!’ ngo ‘Párpárnga uri narsán!’

Iakop – Jekop – Jacob

Tgk 25:19-34, pákán 27-35, 42:1-5, 42:29-38, 45:25-50:14

Ái Iakop ái á natun ái Aisak diar mokson ái Rabeka. Mái Iakop diar tuán ái Esau diar lulu.

Páksiai ngo ái Esau a páng táil i Iakop, ái Káláu a ilwa pas Iakop sang uri kiskis káián mulán kalik ngoro ái a páng táil. Má tili Iakop áng kopkom i sumlahin Israel no.

Mákái: Abaram, Aron, Benjamin, Ebaraio, Esau, Iosep (1), Israel (1), Iuda, Lewi (1)

Ieremiá – Jeremaia – Jeremiah

Mat 2:17, 16:14, 27:9
2Pu 36:12, 36:21-22; Ier

Ái Ieremiá a tám worwor tus si Káláu hirá i pákánbung matananu Israel di kis án kamkabat á Babilon. I pákánbung ngo marán tili matananu Israel di abulbul i worwor si Káláu, ái Ieremiá ák lu bin pas di suri dák hol kaleng. Má a lu para táilnai mul i marán táit er na tapam hut i pákánbung ngo na hut á Mesaia.

Mákái: Tám worwor tus (1)

Iesi – Jesi – Jesse

Mat 1:5-6; Luk 3:32; Apo 13:22; Rom 15:12
Rut 4:17; 1Sa 16:5; Ais 11:10

Ái Iesi kákán ái kabisit Dewit er kámpup i Iesu Karisito. I Torahin Kamkabat, ái Aisaia tám worwor tus a le i worwor ngo ái Káláu na tarwai tekes tili mát si Iesi mái Dewit suri na tangan pasi matananu Israel.

Mákái: Dewit

Iesu – Jisas – Jesus

Ngis Iesu a sálán ngo ‘Tám Araliu’ ngo ‘Kángim Káláu ái á Tám Araliu’. Angelo si Káláu a parai ngo da tar ngisán kalik mam Iesu kabin na asengsegeng pasi kán matananu alari kándi tan sápkín (Mat 1:21). Te á worwor mul Buk Tabu a parai sur Iesu ngo ái Iesu Karisito (sálán ngo

‘Mesaia’), Natun ái Káláu, Natun Kálámul, má Natun ái Dewit.

Mákái: Adam, Aisaia, Apostolo, Arsiu, Boh tám ruruna, Dewit, Kálilik án aratintin, Karisito, Lain Arbin, Natun ái Káláu, Natun Kálámul, Rang Táir, Ruruna I Iesu Karisito, Sipsip, Sipsip káián ái Káláu, Tanián a Pilpil, Tám Araliu

Ioanes – Jon – John

I Hutngin Kamkabat di kálik marán ái rung er di utung di mam Ioanes. Aru Ioanes er a han i ngis diar on á Hutngin Kamkabat, ái Ioanes Tám Arsiu mái Ioanes er apostolo si Iesu:

(1) Ái Ioanes Tám Arsiu ái a tám worwor tus a eran i sálán ái Iesu i bál matananu. Ái á tám worwor tus ngoro matngan ngorer ái Elaisa. Ái Elaisa a lu worwor rakrakai uri matananu suri da hol kaleng alari kándi bos sápkín tatalen má dák tapriu sur Káláu, mái Ioanes Tám Arsiu a lu longoi ngorer mul. Mákái Mat 3:1-12, 11:2-19, 14:1-12, 17:10-13, 21:23-32; Mar 1:4-8, 6:14-29, 11:27-33; Luk 1:5-24, 1:57-80, 3:1-20, 7:18-35; Ioa 1:6-8, 1:15, 1:19-36, 3:22-36.

Mákái: Arsiu, Elaisa, Erodes (2), Lolsit si Káláu, Sipsip káián ái Káláu

(2) Ioanes koner a apostolo, ái á natun ái Sebe-daio. Má ái Iakobo diar tuán ái Ioanes. Ái Ioanes minái á kes tili di á sángul mái aru á apostolo si Iesu. Mái Ioanes sár minái a le i buk Ioanes er i Lain Arbin, má a le mul i mulán, áruán, má átuil buk Ioanes, má ák le mul i buk Apapos. Mákái Mat 4:21-22, 10:2, 17:1-13; Mar 3:17, 5:37, 9:2-13, 9:38, 10:35-41, 13:3-4; Luk 8:51, 9:28-36, 9:49,

9:54, 22:7-13; Apo 3:1-11, 4:13, 4:19-20, 8:14-17; Gal 2:9; Apa 1:1, 1:4, 1:9, 22:8.

Mákái: Esiá, Erodes (3), Iudáia (3), Kalilik án aratintin

Má te mul á kálámul di tar ngis di mam Ioanes:

(3) Ioanes Marko ái á kán sinat ái Banabas má a lu him tiklik mam Paulo. Má ái a le on á buk Marko erei i Lain Arbin. Mákái Apo 12:12, 13:5, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10; 2Ti 4:11; Plm 24; 1Pe 5:13.

Mákái: Maria (5)

(4) Kákán ái Saimon Petero, ngisán mul ái Ioanes (Mat 16:17; Ioa 1:42, 21:15-17).

(5) Má kes mul á Ioanes koner buhán ái Anas, kesi tám osmapak táil (Apo 4:6).

Iona - Jona - Jonah

Mat 12:39-41, 16:4; Luk 11:29-32
2Ka 14:25; Ion

Ái Iona ái á kesá tám worwor tus si Káláu. I kesá pákán, ái Káláu a dos palai uri malar á Niniwe suri na arbin talas mai worwor si Káláu ur singin matananu i malar erei. Mái sár ái Iona kápate nem, má ngorer ák abulbul i Káláu. A sa uri mon suri ngo na han uri lite pokon. Mái Káláu a tarwai tilik lala bát i pákánbung a iatung be i mon ái Iona. Má ngo tan kálámul iatung i mon di mánán pasi ngo ái Káláu a mos i bál i Iona, pasi ák tarwai tilik bát uri di iatung i katbán lontas, ngorer má dik buswa Iona uri lol tas suri aliu pas di sang. Má tilik isu a konam pas Iona má ái Iona áng kis pasi atul i bung iatung i bál isu, má namur isu áng káika palai i lol kon. Má namur ái Iona ák taram i Káláu, má ngorer ák han ámrai worwor si Káláu

ur singin matananu á Niniwe, má marán sang di hol kaleng má dik tapriu sur Káláu.

Mákái: Niniwe

Iosep – Josep – Joseph

Tgk 30:22-24, pákán 37-50; Kal 1:1-8; Ese 37:15-19

I Hutngin Kamkabat di kálik marán ái rung di utung di ngo Iosep:

(1) Iosep minái, ái á kes tili di á sángul mai aru er rang natun káláu ái Iakop, á di á rang kámpup i matananu Israel. Ái á tuán mapak ái Benjamin. Mákái Ioa 4:5; Apo 7:9-16; Eba 11:21-22; Apa 7:8.

Mákái: Abaram

(2) Iosep minái, ái á kán pup ái Maria erei mámán ái Iesu Karisito. Mákái Mat 1:16, 1:18-25, 2:13-15, 2:19-23; Luk 1:27, 2:4-5, 2:16, 2:33, 3:23, 4:22; Ioa 1:45, 6:42.

(3) Iosep minái, ái á kesá tuán ái Iesu. Mákái Mat 13:55; Mar 6:3.

(4) Iosep minái, ái á kesá tuán ái Iakobo, má mám diar ngisán ái Maria. Mákái Mat 27:56; Mar 15:40, 15:47.

Mákái: Maria (4)

(5) Iosep til Aramatia, ái á kes tili di á tan kaunsel káián tan kálámul pakta til Iudáiá. Ái á lain kálámul má a lu mur i Iesu. Mákái Mat 27:57-60; Mar 15:42-46; Luk 23:50-54; Ioa 19:38-42.

(6) Iosep Barsabas, ái á kes tili di ái rung di lu mur i Iesu tili tangkabin. I pákánbung bos apostolo di longoi ililwa sur tekes nák hut ngoro apostolo uri keles Iudas, ililwa a kis i katbán ái Iosep Barsabas mái Matias. Má ngorer dik sung

ki namur dik hom mai satu, ki hat ák inngas tar Matias (Apo 1:23-26).

(7) Iosep er di lu utngi mam Banabas, ái a tiklik mam Paulo i kán mulán láklák mai him án arbin (Apo 4:36-37, 11:22-30, 13:1-7, 15:36-39).

Iosua – Josua – Joshua

Apo 7:45; Eba 4:8

Kal 17:8-13; Lál 11:28; Nag 3:28, pákán 31; Ios; Tát 2:6-10

Ái Iosua a tátáil kán matananu Israel namur-wai minat si Moses. Má ái Iosua má, a táilnai matananu Israel uri malar á Kanan erei á Káláu a oror pagas mai ngo na tari ur si di. Di arup mai tan kálámul tili malar erei má di tipar sara di til on. Má namur ái Iosua a timlai kuir bim á Kanan ur singin tan mát til Israel. Tu mát si Lewi kápdite kip tekesi kuir bim, kabin kabinhun minái a kipi him án osmapak. Ái Iosua ái á kesá tátáil a han i ngisán má ák ngángsai matananu suri da mur i Káláu mai kunlán bál di. A parai si di ngoromin, “Á iau sang tiklik mai kak matananu, gima mur i Káláu” (Ios 24:15).

Israel – Israel – Israel

Tgk 32:28; Kal 6:14; Him 16:19; Tát 3:1; 1Sa 31:7; Ese 3:1; Mal 2:11

(1) Israel ái á lala támin ngis ái Káláu a tar ngisán ái Iakop mai, mái Iakop ái á kesi pásgun lulu er aru natun ái Aisak mái Rabeka kán wák. Ái Israel a sángul mai aru á natun káláu er di rang kámpup i bos kabinhun til Israel.

Mákái: Benjamin, Iakop, Iosep (1), Lewi (1)

(2) Balis di kis ái á matananu Israel, di utngi mul ngo Israel. Hirá besang di lu utngi ngo

Kanan. Má kes mul á ngisán á balis minái di utngi ngo Palestain (Palestine). Mákái map uri naul matmatngan pokon.

Mákái: Abaram, Aigipto, Babilon, Ebarairo, Iudáia (2), Kanan, Rom, Samaria, Tas Mirik

Iuda – Juda – Judah

*Mat 1:2-3; Eba 7:13-14, 8:8; Apa 5:5, 7:5
Tgk 29:35, 43:8-10, 49:8-12; 2Sa 2:1-4; Ais 11:12-13*

Iuda ái á kes tili di á sángul mai aru er rang natun káláu ái Iakop. Ái á kámpup i matananu Iuda, má kán kabinhun di kis i balis á Iudáia. Ái Iesu Karisito ái tili kabinhun si Iuda má a páng i balis á Iudáia i malar á Betilem.

Mákái: Abaram, Ebarairo, Iudáia (1, 2)

Iudáia – Juda – Judea

Esr 9:9

Ngis Iudáia atul á sálán on á Buk Tabu:

(1) Balis á Iudáia, ái á balis di lu kis on ái rung tili kabinhun si Iuda. Bimán rum á Ierusalem ái á tilik malar on á balis erei. Mákái map uri tan balis a lu him ái ái Iesu.

Mákái: Iuda, Samaria

(2) Matananu Iudáia di rang kopkom i Iuda. Til hirá sang, ngis Iudáia a sálán ngo ‘rung tili kabinhun si Iuda’ má ‘rung di lu kis i balis á Iudáia’. Má namur dik utung di ngo matananu Israel.

Mákái: Abaram, Beniamin, Ebarairo, Israel (1), Iuda, Rumán osmapak

(3) I Lain Arbin ái Ioanes a le on, i pákánbung a utngi ‘rung til Iudáia’ ngo ‘matananu til Iudáia’, marán i pákán a tur suri bos tátáil má bos kálámul

pakta káián tan Iudáia, má kápate kipi matananu Iudáia no.

Mákái: Kálámul pakta (1)

Iwá - Iv - Eve

2Ko 11:3; 1Ti 2:13-14
Tgk 2:18-4:2

Ái Iwá ái á wák si Adam. I pákánbung er ngo ái Káláu a aksimi naul matmatngan pokon, a mulán aksim Adam, má namur ái Káláu ák long pasi kesi kuir tili kápán páplun ái Adam má ák long Iwá mai. Má namur kanih ák tapam hut si Iwá mák totor on suri ani wán kubau erei ái Káláu ákte tur kári suri koion diara ani. Ái Iwá a kipi wán kubau erei mák ani, ki ák tari si Adam á te ák ani mul. Turpasi tili pákánbung erei, ái Adam mái Iwá diar abulbul i artur kalar si Káláu, ki matananu no di longoi sápkín. Ái Kain mái Abel mái Set, atul i natun ái Adam diar ái Iwá.

Mákái: Abel, Adam, Kain

Kain - Kein - Cain

Eba 11:4; 1 Ioa 3:12; Iut 11
Tgk 4:1-16

Kain ái á mulán kalik si Adam mái Iwá. Ái Kain a lala bál mos uri Abel er tuán a kalik mur. A bál mos ur on kabin ái Káláu a sormángát pasi osmapak si Abel er a osmapak mai sipsip. Mái Káláu kápate sormángát pasi osmapak si Kain er a osmapak mai wán kán songsong tili kán num. Ák lala bál mos ái Kain ngorer pasi ák sá bing Abel, má ngorer ái Káláu a parai si Kain ngo na tungai kis kalbán main i naul bim má matananu no da mikmikwai.

Mákái: Abel, Adam, Kain

Kaisar - Sisa - Caesar

Kaisar ái á ngis di lu tar ngisán kabisit káián matananu til Rom mai. Matananu til Rom dikte suka bámiái má kipi marán balis. Kaisar ái á kándi tátáil no, má a nem on ngo matananu Rom da lu lotu uri narsán ngorer i kesi káláu.

Mákái: Eroles (4), Parau, Rom

Kalilik án aratintin – Disaipel – Disciples

Ahat á Lain Arbin dihat lala utngi sángul mai aru á kalik án aratintin si Iesu. Má sángul mai aru minái, dihat á mulán huhu ái Iesu sang a ilwa pas di suri da lu mur on má kis tiklik mai (Mat 10:1-4). Ái rung min di á bos mulán apostolo.

Mákái: Apostolo, Rang Táir

Kamel – Kamel – Camel

Mat 3:4, 19:24, 23:24; Mar 1:6, 10:25; Luk 18:25

Kamel ái kesi tilik ololas di lu kis on á tan kálámul, má a lu lala kipkip mul. I te pákán di lu kipi nihun kamel má dik lu longoi uri sepen kaen er a tu purus purus.

Kamkabat – Kontrak – Covenant

Suri Torahin Kamkabat: Luk 1:72; Apo 3:25, 7:8; Gal 3:17; Eba 9:1-10.

Suri Hutngin Kamkabat: Mat 26:28; Mar 14:24; Luk 22:20; Rom 11:27; 1Ko 11:25; Eba 7:22, 8:6-13, 9:15, 10:16, 10:29, 12:24, 13:20

Tgk 9:8-17, pákán 15, 17:9-14, 17:21; 1Pu 11:3; Sak 78:37; Ese 16

Kamkabat ái á sorsormángát i katbán aru kálámul ngo aru huhu án kálámul. Suri kamkabat a lu ngoromin. Mulán kálámul a oror suri na long tekesá táit ur si turán, má turán na kosoi mai kesá táit bul uri narsán mulán. Te pákán diar lu oror i ngisán ái Káláu ngo ngisán kándiar kálámul pakta suri adikái kándiar kamkabat. I

kamkabat si Káláu mai kán matananu, ái Káláu sang a longoi, mák oror ngo ái na ngoro kák di má na Konom káián kán matananu. Má ur singin matananu sang, á di da lu taram on.

Aru támin kamkabat er ái Káláu a longoi di utngi ngo torahin kamkabat má hutngin kamkabat. Torahin kamkabat koner a longoi ái Káláu ami pungpung á Sinai. Ái Káláu a oror ngo matananu Israel na long pas di uri kán matananu, má kándi talar sang ngo da kebeptai bos nagogon er ái Káláu a kip auti ur si Moses. Matananu Israel di akiláng i di ngo di matananu si Káláu mai kut aririu má mai mur i bos nagogon mul. Di longoi ngorer, ái sár kápte kes a taram arwat pas noi bos nagogon si Káláu, má ngorer kápte kes a nokwan i mátán ái Káláu on á torahin kamkabat.

Hutngin kamkabat er a longoi ái Káláu mák oror ngo kálámul na ruruna i Iesu Karisito, ái Káláu sang na sormángát pasi ngo a tám nokwan kabin i pákánbung a mat ái Iesu Karisito, a áslai rangrangas suri sápkín tatalen kán tan kálámul no. Má i sál minái sár, ngo kálámul a ruruna i Iesu Karisito, ki ákte tám nokwan má i mátán ái Káláu. Má i mátán ái Káláu sang, a ngoro kápate longoi sápkín ngo bauri nagogon si Káláu.

Mákái: Abaram, Artangan, Kut aririu

Kanan – Kenan – Canaan

Mat 15:22; Apo 7:11, 13:19

Tgk 13:12; Kal 6:2-9; Him 25:38

Kanan ngisán kuir bim a oror pagas mai ái Káláu ngo na tari singin matananu Israel má na ur kándi má. Di lu utngi mul ngo Palestain má mai Israel.

Mákái: Iosua, Israel (2), Rahap

Karisito – Krais – Christ

Kuir worwor ‘Karisito’ a but pas tili worwor Girik má a sálán ngo ‘kálámul dikte ilwa pasi má dikte akiláng on mai wel’. Má i worwor káián tan Iudáíá, kuir wor ‘Mesaia’ a tukes sár á sálán mul mai ‘Karisito’. Til hirá sang ngo ái Káláu a ilwa pasi kálámul suri na kabisit káián matananu Israel, tám osmapak a lu urai wel uri lul kálámul erei suri akiláng on ngo kálámul er na kabisit. Ngorer ngo ái Káláu a oror ngo na tarwai kálámul suri na Tám Araliu má nák sárás pasi kán matananu má lam di uri lolsit si Káláu, ki matananu di utngi kálámul er ngo ‘Mesaia’ ngo ‘Karisito’ suri para inngasi ngo ái Káláu sang ákte ilwa pasi má ákte dos palai suri ngorer.

Marán di hol on ngo ‘Karisito’ kesi ngisán sár ái Iesu, mái sár kápate nokwan á erei. Ngisán sang ái Iesu, má kuir wor ‘Karisito’ a tur suri kán talar má a utung timani ngo ai a han til ái. Ngo matananu Iudáíá di parai ‘Iesu Karisito’, uri narsá di a sálán ngo ái Iesu ái á Mesaia, má ngorer di apos tari ngo di ruruna i Iesu ngo ái ái koner a oror pagas mai ái Káláu mák dos palai suri na sárás pas di.

Mákái: Adam, Aisaia, Boh tám ruruna, Iesu, Kamkabat, Natun ái Káláu, Ruruna i Iesu Karisito, Tám Araliu

Kaunsel – Kaunsil – Sanhedrin, Council

Mat 26:59; Mar 14:55, 15:1; Luk 22:66; Ioa 11:47; Apo 5:21, 6:12, 22:30, 23:1, 24:20

Kaunsel minái ái á kesi kiskis án matananu arwat mai ahit á sángul mai kesá kálámul, má á

di á tan tátáil kán tan kálámul pakta no á Iudáia i pákánbung án Hutngin Kamkabat. Ái rung min di lu kis talum suri longrai má anokwai kálámul dikte atiutiwi ngo ákte longoi sápkín ami katbán kándi lotu. Tám osmapak táil a lu táilnai á kis talum minái. Pákánbung di lam Iesu uri mátán táil i kaunsel minái, ki dik parai ngo na mat. Mái sár pakpakta til Rom, káián masik á nokwan suri up bingi, pasi dik dos pala Iesu ur singin pakpakta til Rom, ngisán ái Pilato, suri ái na nagogon on.

Mákái: Iosep (5)

Kálámul pakta - Hetman - Elder

Kal 3:16; Lál 11:16-25; Nag 21:1-9

Aru á matngan huhu án kálámul pakta gita wás pasi tili Hutngin Kamkabat:

(1) I ahat á Lain Arbin, a worwor suri bos kálámul pakta káián bos Iudáia.

Mákái: Iosep (5), Iudáia (3), Kaunsel

(2) I buk Apapos pákán 4-5, ái Ioanes a mákái aru i sángul mái ahat á kálámul pakta di lotu uri narsá Káláu ami bát. Má á di, di tur kiláng gut i matananu si Káláu di hau talum.

Kubau kus - Diwai kros - Cross

Tatalen káián tan bos pakpakta til Rom suri arangrangas i bos tám ngákngák, di lu bás pápta di uri kubau kus. Minái á matngan arangrangas di lu longoi mam rung di lu up bingi kálámul mái rung di lu longoi matngan sápkín a tuan sák taladeng. Mákái mámáhat i pákán ram 371.

Suri longoi kubau kus, di lu bás kusai kuir kubau uri iátin toros. Marán pákán di lu inatri tám ngákngák suri kipi kán kubau kus sang uri pokon na mat ái. Má i pokon erei, bos tám arup da

bás páptai kálámul erei uri kubau kus ngo da puta ariuriwi ái, má dák páksiai kálámul erei iatung nák riuriu pagas nák han pang i pákánbung na mat on. Kálámul di lu bás páptai uri kubau kus a lu áslai lala rangrangas ák han pang i pákánbung a mat. Má kálámul a mat i kubau kus a áslai mul i tilik lala rumrum i mátán matamata.

Ái Iesu a parai ngo, “Kono a nem suri na mur i iau, koion sang na murmur i kán hol. Na puski kán kubau kus má nák murmur i iau sár mai” (Mat 10:38, 16:24; Mar 8:34; Luk 9:23). Má kálámul a lu murmur i Iesu, a sálán ngo na lu eran suri na áslai rangrangas kabin i kán ruruna i Iesu Karisito má na mat kunán mul.

Mákái: Pilato

Kut aririu – Katim skin bilong kok – Circumcision

Tgk 17:9-14; Kal 4:26

Tatalen til Iudáia di lu kut aririu i kalik án káláu ngo ákte wal i bung palai bung a káhái on ái mámán. Tatalen án kut aririu a ngoromin. Di lu kut palai nomnobon kápán nukun kalik káláu. Di longoi ngoromin kabin ái Káláu a parai si Abaram suri da lu longoi, kabin ái á akiláng ngo kálámul a kakun Iudáia má a akiláng mul i kándi kamkabat mam Káláu. Te pákán rung tili risán di lu utngi tan kakun Iudáia mai ‘rung di lu kut aririu’.

I pákánbung erei ngo di turpasi arbin mai lain arbin sur Iesu Karisito, a mon á te kakun Iudáia di lu parai ngo kálámul kápate kakun Iudáia mák nem suri na mur i Iesu Karisito, na mulán kut aririu be. Kándi ruruna a ngoromin. Na kut aririu suri akiláng ngo ákte arkabat mai tan kakun Iudáia má sormángát suri na kebeptai

nagon si Moses, ki erár ák arwat suri na tám ruruna i Karisito. Ái Paulo kápte a sormángát suri á ruruna ngorer, má ák le palai buk uri narsán matananu á Galatiá suri pua palai matngan ruruna ngorer, má iatung mul i marán i tan buk a le on. A parai ngo kes sár á táit kálámul na longoi e ngo a nem suri na kusak uri liu áklis, ái sár á ruruna i Iesu Karisito.

Mákái: Kamkabat, Rung tili risán

Lain Arbin – Gutnius – Gospel, Good News

Kán pinpidan ái Káláu ur singin tan kálámul di utngi ngo ‘lain arbin’. Pinpidan minái ngo ái Káláu a dos palai Natun sang, ái Iesu Karisito, ur main i naul bim suri ák asengsegeng i tan kálámul tili rangrangas er ngo á di sang da kipi suri kándi tan sápkín, má ák atalsai sál di suri dák rang natun ái Káláu.

Mákái: Apostolo

Lepra – Lepra – Leprosy

Mat 8:3; Mar 1:42; Luk 5:12-13, 7:22

2Ka pákán 5

On á Buk Tabu, kuir wor lepra a tusi toltolom sasam a kis i kápán páplun kálámul. Kesi matngan lepra a lala rakrakai, má ngo kálámul a sami matngan sasam ngorer, ki a lu mat i te kuir kápán páplun ngorer i kátngán limán má kátngán keken mák lu pur pas. Má namur ngo a bonta noi kápán páplun kálámul, ki ák lu mat. Tungu i pákánbung er Buk Tabu a worwor suri, ái rung di lu sák mai sasam minái di lu kis tepák alari tan kálámul. Má tan kálámul kápdite lu engenges sur rung di sák mai á sasam minái má kápdite lu top i di, kabin nagon si Moses a parai sur rung di sasam mai

lepra ngo di dur má kápate artálár suri da kis tiklik mai matananu suri lotu.

Mákái: Pilpil

Lewi – Livai – Levi

Eba 7:5; 7:9-10; Apa 7:7

Tgk 29:34; Kal 2:1; Lál 1:47-51

Aru á Lewi on á Buk Tabu:

(1) Ái Lewi minái, ái á kes tili di á sángul mai aru er rang natun káláu ái Iakop, sumlahin i kesá kabinhun til Israel. Kabinhun si Lewi ái Káláu ákte ilwa pas di má ák akiláng i di suri da longoi kán him i rumán osmapak, má bos tám osmapak di ilwa pas di tili katbán kabinhun si Lewi. Ái Moses mái Aron diar tili kabinhun si Lewi.

Mákái: Abaram, Aron, Iosua, Tám osmapak

(2) Ái Lewi minái, kesá ngisán ái Mataio, kes tili di á sángul mai aru á kalik án aratintin si Iesu (Mat 9:9-10; Mar 2:14-15; Luk 5:27-29). Ái a le i buk Mataio.

Liu muswan er a kis áklis, liu áklis, liu muswan – Laip, laip bilong i stap oltaim, laip i stap gut oltaim oltaim – Life, eternal life

Marán pákán tan kálámul di lu hol on ngo kuir wor ‘liu áklis’ a sálán ngo da otoi sár i pákánbung ngo kápán páplun kálámul a mat, ki tanián i di na turpasi otoi má. Ái sár, kápate nokwan á holhol erei. A támin ngo ái rung di lu ruruna i Karisito, da liu áklis i narsán ái Káláu. Mái sár matngan liu erei a turpasi i pákánbung di ruruna, má kápdate monai be i pákánbung da mat on suri na turpasi. A ngoromin suri. Hirá sang i pákánbung ái Káláu a aksimi káláu má wák, diar kis án araraguna tiklik mam Káláu. Ditul láklák

tiklik, ditul worwor tiklik, má diar mánán i kán nemnem ái Káláu. I pákánbung erei, a mon i kándiar nokwan suri kátlán i naul bim má a mon mul i kándiar liu áklis má káp diara te mat. Má sár i pákánbung diar pur uri artohtoh, ki kándiar ararguna mam Káláu a tapásang pas alar Káláu, má kándiar nokwan ákte ras pasi ái Satan alar diar, má minat mul a kusak uri kándiar liu. Má wán á kándiar ngákngák, git á matananu onin gitá otoi mul. Má sár ái Káláu a mámna git mák nem suri gita araraguna kaleng mai, má ngorer ák tarwa Karisito suri asengsegeng pas git alari kamkabat si Satan. Má i pákánbung git ruruna i Karisito, arkeles a tapam hut si git ngoromin:

Ái Káláu a pah palai kángit tan sápkín má gitá ararguna kaleng mam Káláu (Apo 10:43; Kol 1:22; 1Io 2:23).

Ái Káláu a asengsegeng pas git tili lalin i Satan má obop kalengna git suri git artálár suri ilwa pasi kán nemnem ái Káláu (Rom 6:22-23; Eba 2:15; 2Pe 1:4).

Gitá otoi liu muswan er a kis áklis (Ioa 3:16, 36; Rom 5:21).

Má dánih á sálán á liu muswan er a kis áklis?

A tangkabin ngo git ruruna i Iesu Karisito i pákánbung kángit tu liu besang i liu minái án naul bim (1Io 5:11-13).

Kángit kis án toptop si Satan ákte rah, má git sengsegeng suri gita tiptipar namurwai nemnem si Káláu (Gal 2:19).

Tanián a Pilpil a lu tangan git suri gita long artálár pasi nemnem si Káláu (2Ko 3:17-18).

Matngan liu minái kápnate rah. Ái Káláu na tari

hutngin kápán páplun i git namur má gita kis án ararguna áklis mam Káláu (1Ko 15:46-49). I pákánbung ngo una banai kuir wor 'liu muswan er a kis áklis' ngo 'liu áklis' ngo 'liu muswan', a kuluk ngo una hol páptai worwor talas minái.

Lolsit si Káláu, lolsit tilami bát – Kingdom bilong God/heven – Kingdom of God/heaven

Ái Káláu ákte para páksi ur si kabisit Dewit ngo na atri kán lolsit er kápnate rah. Til hirá sang tan Iudáia di mánán ngo Mesaia, ái ái koner na ekesi atri lolsit erei, má di tungai kis monai Mesaia ngo na tapam hut má nák tangkabin i kátlán i di má ololoh timan di. Má namur ái Ioanes Tám Arsiu a tapam hut mák lu arbin ngo tan kálámul da eran suri purpurut káián Mesaia. Tan Iudáia di longrai ngorer, ki dik hol on ngo minái má pákánbung Mesaia na hut suri long sarai rung til Rom má nák asengsegeng i di tili rakrakai káián Rom, má náng kis ngorer i kándi kabisit main i naul bim. Ái sár namur ái Iesu a hut mák lala arbin ngo lolsit er kápate ngorer i holhol káián tan Iudáia.

Lolsit si Káláu a ngoromin:

Ái Káláu sang a kátlán i matananu di sol uri kán lolsit (Mat 12:28).

I pákánbung erei git ruruna, i pákánbung erei sang gitá sol uri lolsit si Káláu má gitá turpasi kis án ararguna mam Káláu (Ioa 17:21).

Á git git sol ur on, git lu rusan tar git uri lalin i Káláu (Mat 11:29).

Git tuan kuluk pala mák gas i bál git kabin ái Káláu a lu ololoh i git mai tara lalain arasosah (Mat 5:3).

Namur i áwáwatin pákánbung, ái Káláu na long artálár pasi kán holhol taru má nák au kunlán i kán lolsit (Mat 25:34).

Pákánbung u mákái kuir wor 'lolsit' i Hutngin Kamkabat, una hol páptai ngo sálán a kip noi tan táit minái.

Mákái: Karisito, Nokwan (3)

Longsit – Bikipela lotu na kaikai – Festival, feast
Kal 5:1, 12:14-17; Nag 16:1-17; Tát 21:19; Ose 2:13

Bos Iudáia di lu longoi pátpát mátán tara támin bung i bohboh bet no. Di lu hol pasi tan bung til tungu erei ái Káláu a lu akulukna di mák lu tangan di. Hutngin Kamkabat a worwor suri alim á tilik longsit, má minái á worwor talas suri tan longsit keskeskes:

Mákái: Rumán osmapak

(1) **Longsit án Sorliu Palai** – De God i Larim ol Israel i Stap Gut – Festival of the Passover

Mat 26:2, 26:18-19; Mar 15:6; 1Ko 5:7-8

Pákánbung án sorliu palai, ái á lala támin longsit káián bos Iudáia. I longsit minái, bos Iudáia di hol pasi hirá ngádáh di táu pas ngoi tili kiskis án toptop on á balis á Aigipto. I pákánbung erei, ái Káláu a akeng i matanano ngo na tarwai kán angelo nák up bingi bos mulán kalik káláu i tan rum on á balis á Aigipto. Mái sár ái Káláu a parai singin tan Israel suri keskeskesá aratámán da ubi sipsip má dág kipi dárán sipsip má dák salsi i nián rukruk i kándi mátán sál. Má namur ngo angelo si Káláu na mákái dár i mátán sál i rum erei, ki na sorliu palai. Turpasi tili pákánbung erei, keskeskesá aratámán di lu up bingi sipsip

má dik lu pirbai i bungun longsit, má namur tan aratámán er dik lu kis talum má namnam tiklik suri akiláng i bungán sorliu palai (Luk 22:7-8). Di lu pátpát mátán longsit minái i kalang Epril (April).

(2) **Longsit án Ani Beret Káp a Tini Sut** – De Bilong Bret i No Gat Yis – Festival of Unleavened Bread

*Mat 26:17; Mar 14:1, 14:12; Luk 22:1, 22:7; Apo 12:3, 20:6
Kal 13:3-10*

Matananu Israel di lu pátpát mátán longsit án beret káp a tini sut arwat mai ahit á bung namurwai sár i longsit án sorliu palai. I libung táilnai longsit minái, di lu up bingi tan gengen sipsip suri da ani uri akiláng i longsit án sorliu palai mul. Má i bál á ahit á bung minái, bos Iudáíá kándi tungai ani beret kápte te yis on. Di lu longoi ngoromin suri hol pasi pákánbung hirá di so pas til Aigipto. On á bung erei, di sangsangar i eran suri aptur pas má, ngorer áng káp kándi te pákánbung suri longoi beret nák sut ki dák iohoi.

(3) **Longsit án Ililur ngo Pentikos** – De Bilong Pentikos – Pentecost

Apo 2:1-4, 20:16; 1Ko 16:8

Pentikos a sálán ngo ‘alim i sángul’. Tan Iudáíá di lu longoi longsit án ililur ngo Pentikos alim i sángul á bung palai longsit án sorliu palai. Turpasi i mulán bung uri longsit án sorliu palai, di wás pasi alim i sángul á bung, ki erár dik lu pátpát mátán i taul ililur. Tan ililur a lu tapam hut i áwáwatin wik i kalang Mei (May). Má on á bungun Pentikos sang i bet er a mat ái Iesu má ák

aptur kaleng, a mulán hut sosih i Tanián a Pilpil uri rung di ruruna i Iesu Karisito.

(4) **Longsit án Pálpálih** – De Bilong i Stap Long Haus Win – Festival of Shelters

Ioa 7:2

I taul longsit án pálpálih, matananu Israel di lu gargas kabin dikte arahi má kip talmi támin kándi num. On á taul longsit án pálpálih, di lu longoi pálpálih má dik lu bop on pasi kesi wik. Má i tatalen minái di lu bálsa pasi rang kámpup i di. Hirá di lu bop i tan pálpálih i pákánbung kándi tu kis kalbán tangrai pokon mau arwat mai ahat i sángul á bet, má namur dik han kusak i kuir bim erei a oror pagas mai ái Káláu ngo ur kándi.

(5) **Longsit án Pasbat i Rumán Osmapak** – De Bilong Makim Tempel i Kamap Haus Bilong God – Festival of Dedication

Ioa 10:22

I longsit minái, bos Iudáia di hol pasi ngádáh a apilpil kalengnai ngoi á rumán osmapak si Káláu ái Iudas Makabaus. Ái Iudas a longoi ngorer namurwai bos kurtara si Káláu di sol uri rumán osmapak má dik long adurwán on. Bos Iudáia di lu utngi mul á longsit minái ngo Hanukah ngo Longsit án Talas. Di lu pátpát mátán longsit minái i kalang Diseba (December).

Lot – Lot – Lot

Luk 17:28-32; 2Pe 2:7

Tgk 11:27, pákán 13-14, pákán 19

Ái Lot natun ái Aran, gengen tuán ái Abaram, má ngorer ái Lot diar támán ái Abaram. I pákánbung a han ái Abaram uri hutngin balis er a oror mai ái Káláu ngo na tari ur káián, ái Lot

a han tiklik mai. Má ngo diar má te hut i balis erei, ái Lot a han kis i malar á Sodom. Matananu á Sodom di longoi marán sápkín tatalen, má kabin i kándi sápkín, ái Káláu ák parai ngo na suhi kándi malar. Ái Káláu a dos palai kán aru angelo suri akeng i Lot suri na sangar i han pas alari malar á Sodom má namur ái Káláu na suhi malar erei. Má ngorer ái Lot tiklik mai rang natun, dihat má sangar i han pas alari malar á Sodom, má namur ái Káláu ák suh palai malar á Sodom mai kámnah. Aru angelo diar parai si Lot dihat támán ngo koion da mákmák kaleng ur Sodom, mái sár kán wák ái Lot a mákmák kaleng má káp melek sár mák hut ngoro paspas má ák ekesi tur má.

Mákái: Abaram, Melkisedek, Sodom

Lowo – Oliv – Olive

*Rom 11:17, 11:24; Apa 11:4
Tgk 8:11; Nag 8:8; Sak 128:3; Skr 4*

Lowo ái á kesí kubau a lu u. Mámáhat i aun lowo a kis i pákán ram 383. Matananu Israel di lu gir peksai wán lowo mai hat pasi wel uri tutun má uri te marán táit mul. A lala támin táit uri liu kán tan Israel. A mon á pungpung di lu soi marán lowo on, pasi dik utngi ngo pungpung á Oliwa, má kuir wor ‘oliwa’ a sálán ngo ‘lowo’ on á worwor kán tan Israel. Pungpung minái a pátum ur Ierusalem.

Mana – Mana – Manna

*Ioa 6:31, 6:49, 6:58; Eba 9:3-4; Apa 2:17
Kal pákán 16; Lál 11:1-9; Ios 5:12; Sak 78:24*

Hirá sang i pákánbung er matananu Israel di táu pas til Aigipto, kándi tu láklák má kis kalbán tangrai pokon mau arwat mai ahat i sángul á

bet. I katbán tan bet er, ái Káláu a tabar di mai namnam má dik ani. Namnam minái di utngi mai mana, mái sár kápte ngo matngan namnam a lu kopkom má dik il pasi, má kápte ngo matngan er di lu torong tangrai bos má dik ser pasi mul. Kápte. A ngoromin. I keskeskesá bung, namnam minái a lu pur tilami bát má matananu dik lu rui tangrai bim. I bungán aunges sár kápte lu pur on.

Maria – Maria – Mary

Hutngin Kamkabat a utngi alim á Maria:

(1) Maria mámán ái Iesu Karisito.

Mákái: Iosep (2)

(2) Maria til Magdalene. Ái Iesu a tipar palai ahit i sápkín tanián til on, ki namur ái á kes tili di ái rung di lu mur i Iesu (Mat 27:55-56; Mar 16:9; Luk 8:2-3; Ioa 20:1-2, 20:11-18).

(3) Maria til Betani er tuán lik ái Marta, aru kukun ái Lasaro. I pákánbung ái Iesu a iatung i kánditul rum, ái Maria minái a kis pátum Iesu mák longrai aratintin si Iesu (Luk 10:38-42; Ioa 11:1-5, 11:17-44, 12:1-8).

(4) Maria mámán ái Iakobo mái Iosep (Mat 27:56; Mar 15:40, 16:1; Luk 24:10). Maria minái, te di hol on ngo ái á kán wák ái Keleopas (Luk 24:18).

Mákái: Iosep (4)

(5) Maria mámán ái Ioanes Marko. Maria minái a mon i kán rum imi Ierusalem, má bos apostolo má tan tám ruruna di lu kis talum on i te pákán. (Apo 12:12)

Melkisedek – Melkisedek – Melchizedek

Eba 5:6-10, 6:20, 7:1-17
Tgk 14:17-20; Sak 110:4

Ái Melkisedek a kabisit má a tám osmapak mul, má a liu i pákánbung ái Abaram a liu on. I kesá bung, tan kurtara di tola pas Lot tiklik mai rang natun mái kán wák, má dǐng kipi kán bos minsik mul. Ái Abaram a han má ák arup mai tan kurtara minái má ák suka bámia di. Ák sáras pas Lot turán kán tan táit no. Má ngo a kaleng tili máhán minái ái Abaram, ki ái Melkisedek a han má ák arsuar pas Abaram má ák tar te balbal má suir wain singin má ák sung Káláu ngo na asosah i Abaram. Má namur ái Abaram ák timlai tan táit a kipi tili máhán uri sǎngul á boh, má kesá boh til on a tari ur si Melkisedek. Marán bet namur, tatalen a longoi ái Abaram ák hut má ngoro tatalen kán tan Israel suri timlai dánih di lu banai uri sǎngul á boh. Má kesá boh til on á sǎngul á boh erei, dik lu tari ur singin bos tám osmapak suri tángni him si Káláu.

Mesaia – Mesaia – Messiah

Mákái: Karisito

Mákái mul: Elaisa, Ieremiá, Lolsit si Káláu,
Ruruna i Iesu Karisito

Minmáir – Namba na strong, biknem, gutpela lait na bilas – Glory

Pákánbung ngo git nem i worwor suri kuir wor ‘minmáir’, mulán táit gita worwor besang suri kuir wor ‘glory’ tili Inglis. I pákánbung ngo tan kálámul di longrai ngo di wás pasi kuir wor ‘glory’, di lu hol pasi táit ngo da mákái. Di lu hol on ngo tilik talas taladeng erei ngo tan kálámul da mákái, ki na gargar i mát di on.

I te kuir iatung i Hutngin Kamkabat, a ngorer sár á sálán á ‘glory’. Mái sár i te kuir sang, a

worwor suri ngo ái Káláu a matngan kálámul ngádáh. Má tilik talas taladeng erei a kauli má kápáite arwat suri gita mákái, ái a inngas tari ngo ninsin a pilpil má kápte te kuron a kis tiklik mai.

Áá, minmáir i Káláu a sálán ngo ái Káláu a pilpil. Má marán mul i te ninsin ái Káláu má te táit mul er a parai suri i Buk Tabu, ngorer i kán armámna má kán artangan má kán rakrakai, má ngo a polon á hol, má ngo a mánán suri tan táit na hut namur. Sálán kuir wor ‘minmáir’ a kip noi bos táit no sur Káláu ngo ái á matngan kálámul ngádáh, má dánih á kán tan tatalen, má ngádáh a lu him ngoi, má ngádáh a lu ararguna tiklik mam git ngoi á matananu til main i naul bim. Kuir wor minmáir a kip di no.

Moses – Moses – Moses

Kal; Him; Lá; Nag

Ái Moses ái á kesá tátáil káián bos Israel má a lala han á ngisán. I pákánbung erei ngo matananu Israel di kis án toptop anang Aigipto, ái Káláu a ilwa pas Moses suri ák táilna di til Aigipto má ding kaleng uri kuir bim er ái Káláu ákte tari si di. Ái Káláu a bana Moses i sál a lite alari sál er a lu banai tan tám worwor tus ngoi. Ái Moses a mákái kubau a inan i kámna, mái sár kubau er kápate bam. Má namur ái Káláu ák worwor mai tilí aun kubau er mák parai singin suri na táilnai kán matananu uri kándi balis tubang.

Ái Káláu a longoi tara akiláng mai limán ái Moses. I pákánbung tan tám arup til Aigipto di tiptipar namurwai matananu Israel má di han hut á Tas Mirik, ái Káláu a apturi tilik bát mák

hus kalengnai tas mák ru on má ák lu tur ngoro bat i aru kuir tas no, má matananu dik láklák kusai tas i pokon a erer. Má ngo matananu Israel dikte polsai tas uri kesá balis, ki bos tám arup til Aigipto dik tohoi bul suri polsai tas, mái sár tas a sal kaleng má di no ding kong.

Ái Káláu a tari kán nagogon ur si Moses mái Moses áng kipi ur singin matananu Israel. Ngo matananu Israel dikte polsai Tas Mirik má dik han pas tilatung má dik hut i pungpung á Sinai, ái Moses a tapam masik urami lul ukung á Sinai má áng kis iatung mák sung ur si Káláu. Ái Káláu a worwor ur si Moses mák parai singin á kán arardos má kán nagogon. Ái Káláu a le i kán sángul á lala támin arardos i aru sepen hat. Mái sár kápate mongmong palai, ki ák báh puri aru sepen hat erei ái Moses i pákánbung a mákái matananu Israel di lotu uri narsán angagur án káláu. A lala mos i bál ái Moses uri di. Má namur ái Káláu ák parai singin suri na longoi te na ru á hutngin sepen hat, mái Káláu ák le mul i sángul á arardos erei on. Má marán bet aru sepen hat minái a kis i Bokis án Kamkabat iatung i rumán pálpálih si Káláu.

Má namur ái Moses a le páptai nagogon si Káláu má a le páptai mul i pukpuksa suri matananu Israel, má a le on i alim á mulán buk i Torahin Kamkabat, má di utngi ngo ‘tan buk si Moses’.

Mákái: Aron, Iosua, Kamkabat, Lewi (1), Nagogon, Parisaio, Rumán pálpálih si Káláu, Sadukaio, Sinai, Tám mánán uri nagogon

Nagogon – Lo – Law

Kál pákán 20-24; Him; Sak 119; Jer 9:13-16; Dan 9:8-14

Nagogon si Káláu a kis i alim á mulán buk i Torahin Kamkabat on á Buk Tabu. Ái Moses sang a le i tan buk minái, má ngorer di lu utngi nagogon ngo ‘nagogon si Moses’. Alim á buk minái di pukpuksa mul suri tan mulán kálámul má suri matananu Israel. Matananu Israel di lala rakrakai suri mur i nagogon si Moses.

Ái Káláu a tari kán nagogon ur singin matananu Israel ngorer i kán arkabat mam di. Má á di dik ruruna ngo da lain mur arwat pasi tan nagogon min, ki dikte nokwan i mátán táil ái Káláu má ái Káláu na sormángát pas di má dák liu tiklik mam Káláu ákákli. Nagogon er a tari ái Káláu si di a parai bos tatalen a nem on ngo da mur on, ngorer i sángul á arardos, má ák parai mul suri bos pinsokon lotu da lu mur on suri lotu uri narsán. Má nagogon a parai mul suri tan kalkuir no i liu kán kálámul, ngorer i nagogon suri namnam, má arapilpil uri kápán páplun kálámul, má apilpilái tan táit án namnam, má suri láklák i dolon sál i bungán aunges, má a marán te mul.

Mákái: Artangan, Bungán aunges, Kamkabat, Kut aririu, Lepra, Moses, Parisaio, Pilpil, Rumán lotu, Sadukaio, Sápkin tatalen, Tám mánán uri nagogon

Natun ái Káláu – Pikinini bilong God – Son of God

Minái kesi ngisán ái Iesu Karisito. Pákánbung git wásái Buk Tabu git mánán pasi ngo tukesá kepwen Káláu muswan. Git mánán mul tili Buk

Tabu ngo ái Káláu a tar kápán páplun má dik tar ngisán mam Iesu. Ái Iesu a lu worwor mam Káláu má ák lu para talsa Káláu mák lu utngi ngo kákán (Mat 10:32-33, 11:25-27, 12:48-50, 15:13, 16:17; Mar 8:38, 14:35-36; Luk 2:49, 22:41-42; Ioa 2:14-16, 5:41-46). Máí Káláu a worwor tilami naul bát mák utung Iesu ngo natun (Mat 3:17, 17:5; Mar 1:11, 9:7; Luk 3:22, 9:35). Diar lu parai ngorer, máí sár kápate sálán ngo ái Iesu a tangkabin liu namurwai kákán. Kápate ngorer i git til main i naul bim. Pákánbung git wásái Buk Tabu, git má mánán pasi ngo ái Kákán máí Natun diar tukes sár i kepwen Káláu má a tukes sár á tatalen kán Káláu a mon i diar no, ngorer diar no diar kis áklis, má kápate káplabin má kápate áwáwatin. Diar lu utung arliu i diar ngo Kang má Natung, má a inngas tari kándiar ninas má tatalen má holhol ngo a tukesi matngan sár. Ngorer ái Iesu áng kip ngis ngo Natun, ki a inngas tari ngo ái Natun a rusan tari sang uri lalin ái Kákán má a taram i nemnem si Kákán i pákánbung a tapam hut ur main i naul bim mák mat suri aliu pasi bos tám sápkín. Git mánán pasi tili Buk Tabu ngo ái Kákán máí Natun, diar kes sár á Káláu, máí sár diar lite kálámul arsagil mul. Git ruruna ngorer, máí sár kápgite talas ngo ngádáh a ngoi, má ngorer git lala ngátngát sálán. Kápate kesi kálámul alatung a arwat mam Káláu, má git á tan kálámul tili naul bim, kápate arwat ngo gita talas ur on. Tan táit git mánán on sur Káláu a káplabin ái Káláu sang ákte inngas tari si git.

Kes mul á ngis di utngi Natun ái Káláu mai ngo

Pinpidan (Ioa 1:1, 1:14-15).

Mákái: Iesu, Tanián a Pilpil

Natun Kálámul – Pikinini bilong Man – Son of Man

Mat 8:29, 9:6, 12:32, 16:27-28; Mar 8:38; Luk 9:22; Ioa 12:23, 12:34 má marán te mul a kis Lál 23:19; Sak 8:4; Dan 7:13-14

Hirá sang kápte besang a páng ái Iesu, ái Káláu a inngas Daniel tám worwor tus mai táit ngo na hut namur. Ái Daniel a mákái kálámul a hut soura tili kumlán meh meh iamuni armongoh mai kán tilik rakrakai má mai talsán minmáir. A hut i mátán táil ái Káláu, mái Káláu ák tari singin á nokwan suri na kátlán sorliwi bos kabinhun má bos matananu no má na kátlán áklis. Ái Daniel kápte talas ngo kálámul dáh a mákái. A le páptai ngo kálámul er káksiai ngo a hut sosih tilami bát, mái sár a mákmák ngoro natun kálámul. Má worwor er a parai a sálán ngo a mákmák ngoro kálámul til main i naul bim. Má marán bet namur, i pákánbung a liu on ái Iesu, ái Iesu a lu parai suri sang ngo Natun Kálámul. Má worwor minái a inngas tari ngo ái á kálámul er kán purpurut a worwor táil suri ái Daniel hirá sang.

Mákái: Iesu

Nián osmapak – Alta – Altar

Tan Iudáia di lu longoi osmapak uri narsán ái Káláu. Di lu ubi ololas ngorer i sipsip má me má bulumákou má dik lu longoi osmapak mai iatung i nián osmapak dikte longoi mai hat. A mon á tártárwán á nián osmapak i pákán ram 550.

Turpasi tili pákánbung si Moses, bos tám osmapak masik sár di lu longoi á osmapak. Má dik lon-

goi sang i iátin nián osmapak ami rumán pálpálih káián ái Káláu, má namur ami rumán osmapak sang á Ierusalem. Suhán á nián osmapak a lala pakta má di longoi mai kesi matngan aen di utngi ngo baras. A mon mul á gengen nián osmapak di longoi mai gol má bos tám osmapak di lu osoi táit a lu lain tomtom ur si Káláu.

Mákái: Rumán osmapak

Niniwe – Ninive – Nineveh

Mat 12:41; Luk 11:30-32
Tgk 10:11; Ion; Nau 1:1, 2:8

Niniwe ngisán malar er ái Káláu a dos pala Iona ur on suri arbin talas mai midán ái Káláu ngorer ngo na amosrahi matananu á Niniwe kabin i lala toltolom sápkín tatalen kándi tungai longoi. Pákánbung ngo matananu di longrai arbin talas si Iona, ki dik tang kunán má dik hol kaleng. Kabin i tatalen án hol kaleng di longoi, pasi ái Káláu ák hol palai kándi sápkín tatalen má kápte a amosrah i di.

Mákái: Iona

Noa – Noa – Noah

Mat 24:37-39; Luk 3:36, 17:26-27; Eba 11:7; 1Pe 3:20; 2Pe 2:5
Tgk pákán 5-10

Ái Noa a liu alhirá sang. Má pukpuksa suri, a kis i mulán buk i Buk Tabu. I pákánbung er, matananu di tungai longoi marán toltolom sápkín tatalen. Má kabin i sápkín tatalen káián matananu ngorer, ái Káláu ák parai ngo na tarwai tibin suri amosrahi matananu má bos táit no di liu on á naul bim. Mái sár ái Noa a lain kálámul si di no á matananu, a lu taram i Káláu. Má ngorer ái Káláu ák parai si Noa suri na long tekesi

tilik mon, má ák para talsai singin suri ngádáh na longoi ngoi. Má namur ái Káláu ák parai si Noa suri na long pas kán wák má atul i natun káláu mai kánditul atul i wák uri polgon mon turán tan ololas má tan man. Mákái mámáhat i pákán ram 588. Ái Noa a long artálár pas noi bos táit no a parai singin ái Káláu ngo na longoi. Má namur má, ngo ái Noa tiklik mai rang natun dikte sol má uri mon, ki ái Káláu ák tarwai tilik ráin má tibin. Má tas a lámán ák bor noi bos lul ukung no. Má matananu on á naul bim ding kong no, tu ái Noa mai kán wák má atul i natun káláu mai kánditul atul i wák, di liu.

Má di bokbok tangrai tas arwat mai kesá bet, ki namur tas ák más má bim ák sengseng kaleng. Ái Noa tiklik mai rang natun dik so pas alari mon, ki ái Noa ák longoi kán osmapak uri narsá Káláu má ák para agasi suri a aliu di. Mái Káláu ák oror ngo kápnate bali long tekesi tibin mul ngorer. Kulbarat a tapam hut iamuni armongoh uri akiláng i kán oror ái Káláu ngo kápnate bali tibin suri adomoi naul bim.

Nokwan – Stretpela, orait, tok orait, strong, namba – Straight, right, righteous, authority

Kuir worwor ‘nokwan’ atul á sálán on á Buk Tabu:

(1) Git lu parai suri kesi táit ngo kápte a kalkalis, ki git lu parai ngo a nokwan (Apo 9:11). Má git lu parai mul suri láklák ngo kápte git teleh, ái sár git tu han nokwan uri kesi pokon (Apo 21:1). Sálán minái a arwat mai tan kuir wor Inglis ngoromin: straight, correct, right, OK.

(2) Kes mul á ‘nokwan’ a arwat mai kuir wor Inglis ‘righteous’. A tur suri kálámul a atri kán ruruna i Káláu mák mur arwat pasi nemnem si Káláu, má ngorer ái Káláu ák mákái ngo kálámul er a nokwan i mátán, ngorer kápte te sápkín a kis i kán liu (Rom 1:17, 3:21-24; 1Ko 6:11).

Mákái: Kamkabat, Tám Araliu

(3) Má kesá sálán sang a artálár mai kuir wor Inglis ‘authority’ má ‘dominion’. Kuir wor min a tur suri sorsormángát ngo iáu kálámul tili balis er u kis ái, má a arwat suri una liu namurwai nagogon tili balis er (Apo 22:25). Matngan nokwan minái a tur mul suri kálámul a pakpakta má ák mon i te kálámul di kis i lalin má a kátlán i di (Mat 8:8-9), má a kip di mul ái rung di longoi talar er kándi pakpakta a sormángát tar di suri da longoi (Apo 9:1-2). Ái rung dikte kusak uri lolsit si Káláu, a mon i kándi nokwan suri utung di sang ngo rang natun ái Káláu (Ioa 1:12). Mái Iesu a mon i kán matngan nokwan minái mul. Ái Káláu ákte sormángát tari rakrakai singin suri tipar palai sápkín tanián, má bos sápkín tanián kápdite artálár suri da ngákngák on (Mar 1:27).

Mákái: Akiláng (2), Esau, Kaunsel, Natun Kálámul, Rumán osmapak, Tám osmapak, Tám toptop

Osmapak - Ofa - Sacrifice

Tgk 31:54; Kal 5:3; Him pákán 7; 1Sa 3:14

Hirá sang ái Káláu a inngasi singin kán matananu ngo da lu longoi osmapak ur singin. A marán á toltolom osmapak. Kesá matngan erei suri ái Káláu nák pah palai sápkín kán kálámul. Kálámul ngo a longoi sápkín, ki a bauri kán

ararguna mam Káláu má a artálár suri ái Káláu na mata palai. Arul ur on á sápkín, wa minat sang. Hirá sang be, matananu Israel di lu kipi ololas uri rumán osmapak má ololas nák mat i kándi arlih. Má tan kálámul, kápte ngo di sang di lu up bingi ololas. Pákánbung kálámul a kipi ololas uri rumán osmapak, a tari singin tám osmapak, má tám osmapak má, ák up bingi ololas i kán arlih á kálámul erei. Matngan ololas er di lu osmapak mai, wa kálwán bulumakau ngo kálwán sipsip ngo me er kápate pamsák ngo a gilah gilah i páplun. Tan kálámul di lu longoi mul i te matngan osmapak án ot kuluk uri narsán ái Káláu suri kán lain tatalen án armámna uri narsá di.

Mákái: Kain, Nián osmapak, Noa, Pilpil, Rumán osmapak, Rumán pálpálih si Káláu, Sipsip, Sipsip káián ái Káláu, Tám osmapak

Parau – King bilong Isip – Pharaoh

Apo 7:10, 7:13, 7:21; Rom 9:17; Eba 11:24

Tgk 12:10-20, pákán 40-41; Kal 5-15; Ier 46:2-25; Ese 32

Parau a sálán ngo ‘kabisit tili balis á Aigipto’, má boh kabisit no di lu kipi kiskis án kabisit i balis erei, di utung di mai Parau.

Mákái: Kaisar

Parisaio – Farisi – Pharisee

Bos Parisaio á di á kesi boh kakun Israel i pákánbung a liu on ái Iesu. Bos Parisaio di patap tiklik mai bos tám mánán uri nagogon. Bos Parisaio di mánán i tan nagogon no er a tari ái Káláu si Moses, má di lu atintini tan kálámul suri ngo da lu lain mur arwat pas noi tan nagogon. Di lu atintini matananu mul mai marán nagogon

kándi sang uri turán tan nagogon si Káláu, má dik rakrakai ngo da mur arwat pasi nagogon ákte tari ái Káláu má tan nagogon dikte oboi mul turán. Di lu lala parmat kabin di ruruna ngo á di sang di lala kuluk si di á matananu sara. Má káksiái ngo a mon i kándi bálsák, di lu bit kalar mai longoi lain tatalen. Bos Parisaio di kurtara mam Iesu pasi dik ser sál suri up bing Iesu. Mákái mámáhat i pákán ram 62 má 231.

Mákái: Bungán aunges, Sadukaio, Tám mánán uri nagogon

Pákpákur kán kabisit - Hat bilong king - Crown

Apa 4:1, 14:14, 19:12

2Pu 23:11; Sak 21:1-3; Ier 13:18

A mon á pákpákur kabisit a lu oboi i pákánbung ngo a sámTUR i mátán matananu, má kán pákpákur er a akiláng on ngo ái á kálámul pakta káián matananu. Matngan pákpákur minái di lu longoi mai gol ngo mai siliwa, má di lu merei mul mam te hat er a tuan songap i mátán. Mákái mámáhat i pákán ram 624.

Mákái: Balaparip

Pelbut - Insait long banis bilong haus - Courtyard

Mar 11:15; Ioa 2:14, 18:15-16; Apo 2:46

I pákánbung ái Karisito a liu on main i naul bim, bos konom di lu áir kári kándi malar, má ami polgon di lu longoi kándi tan rum ái. Má imi polgon áir kalar, ái á kuir di utngi mai pelbut, pokon er di lu kis talum ái á matananu, ngo tan tám mákmák kalar di lu ol kámnah ái uri manmanir (Luk 22:55). Má i kuir pokon di longoi

rumán osmapak ái, a mon mul i pelbut on. Una mákái mámáhat i pákán ram 552. I te kuir main Sursurunga, di utngi kuir min mai ‘pelbut’, má te di utngi ngo ‘melbut’.

Mákái: Rumán osmapak

Pentikos, ililur – Pentikos – Pentecost

Mákái: Longsit (3, Longsit án Ililur ngo Pentikos)

Pilato – Pailat – Pilate

Ái Pilato kesi kálámul pakta til Rom, má a táilnai matananu Iudáia i pákánbung ái Iesu a him i katbán matananu iatung. A sormángát mai bos tátáil kán matananu Iudáia i pákánbung di nem i Pilato ngo na up bing Iesu iamuni kubau kus.

Mákái: Eroses (2), Kaunsel

Pilpil – Holi – Clean, pure, holy

(1) Uri narsán tan Iudáia suri ‘pilpil’, a sálán ngo kálámul a pilpil artálár suri dák mángát pasi suri náng kis tiklik mam di i pákánbung án lotu. Nagogon si Moses a le páptai tan namnam erei ái Káláu a parai ngo kápate pilpil. Má ngo kesi kakun Iudáia a ani namnam kápate pilpil, ki ái ákte dur má. Nagogon a atalsai te táit mul er a long adurwán i kálámul. Kálámul a sasam mai matngan sasam ngorer i lepra, ái kápate pilpil. Má ngo kálámul a top i buli, ái mul kápate a pilpil. Ngorer mul i wák ngo a mákái kalang ngo a hutngin kákáh. Má kálámul ngo ákte dur ngorer, kápate arwat suri na kusak uri rumán lotu ngo lotu tiklik mai matananu. Ki ngorer na longoi osmapak án arapilpil ur si Káláu suri náng pilpil kaleng mul.

Mákái: Lepra, Sipsip káián ái Káláu

(2) Má on á Buk Tabu, kes mul á sálán pilpil, a ngoromin. Táit dikte timlai má dikte tari ur si Káláu, ki dik utngi ngo a pilpil. Matngan pilpil minái aru i rákán. Kes ngo táit kápte te dur on, má i kes mul á rákán a sálán ngo dikte tari ur káián ái Káláu. Bos táit di lu him mai i rumán osmapak, a pilpil ngorer i sálán pilpil minái. Kápte te dur on má dikte tari ur káián ái Káláu sang. Mái Paulo a parai uri narsán bos tám ruruna á Korin ngo á di di rumán ái Káláu, má kán rum a pilpil (1Ko 3:17). Má ái mul á matngan pilpil ngoromin.

Rahap - Rahap - Rahab

Eba 11:31; Iak 2:25

Ios 2:1-21, 6:17-25

Hirá sang i pákánbung ngo matananu Israel di eran suri ngo da sol uri balis á Kanan erei ái Káláu ákte oror pagas mai ngo na tari ur si di, di dos pala táilnai aru á kálámul suri diara sol kodong má mák kodongnai bimán rum á Ieriko suri ngorer dák mánán pasi ngo ngádáh da suka bámiá di ngoi. Kesá wák án sál ngisán ái Rahap a lu kis iatung i bimán rum á Ieriko, má a tangan diar má a punam diar. A longoi ngorer kabin a mák ilmi ngo Káláu káián matananu Israel, ái á Káláu muswan, má a ruruna ngo kán nemnem sang ái Káláu suri ngo matananu Israel da kip pasi bimán rum erei. Má namur matananu Israel dik suka bámiá matananu Ieriko. Di up bingi tan kálámul má tu ái Rahap masik sár di aliwi i malar er. Ái tiklik mai rang buhán mái kákán, di liu kabin ái Rahap a tángni matananu si Káláu. Ái sár mul á wák minái di utngi iatung i buk Mataio 1:5 ngo

kes tili kabinhun si Iesu.

Rang táir – Disaipel – Disciples

Kuir worwor minái a tur sur di á tan kálámul má tan wák di ruruna muswan i Iesu má dik longra pasi kán worwor má dik lu taram on má dik tar kunlai kándi liu suri mur i Iesu. Ái rung min di lu utung di mul ngo rang táir ái Iesu.

Mákái: Kalilik án aratintin, Ruruna i Iesu
Karisito, Tám toptop

Rom – Rom – Rome

Rom ái á malar pakta on á balis Itali. Mákái map uri tan balis di lu him ái á tan apostolo. I pákánbung erei ngo ái Iesu a lu kis main i naul bim, matananu til Rom dikte arup pasi marán kuir on á naul bim. Má dikte arup pasi balis á Israel mul. Matananu Israel di lu togor i rung til Rom má dik lala nem suri tipar pala di tili kándi balis. Kabisit til Rom di utngi mai Kaisar, má ái a lala ninir i ngisán i naul matmatngan pokon no i pákánbung erei.

Mákái: Kaisar, Kaunsel, Kubau kus, Lolsit si
Káláu, Pilato, Tám kip takis

Rumán lotu – Haus lotu – Synagogue

Rumán lotu káián tan Iudáia i pákánbung án Hutngin Kamkabat, wa rumán kis talum sár er di lu hut talum ái. I bos malar no a mon i rumán lotu on. Rumán lotu, ái á rum di lu hut talum on i bungán aunges suri wásái Buk Tabu má kipi aratintin tili nagogon si Káláu. Matananu di lu sung ái má dik lu lotu uri narsá Káláu on mul. Ngo kálámul na tur i nagogon, ki matananu di hut talum on á rumán lotu suri longrai. Hirá sang be, kuir worwor ‘rumán lotu’ kápte ngo di paraí sár

suri rum, mái sár a sálán ngo boh kálámul di hut talum tiklik suri lotu ngo suri longoi kesi táit.

Mákái: Pilpil (1)

Rumán osmapak – Tempel – Temple

2Pu pákán 2-7; Esr pákán 3, pákán 6; Ais 6:1; Ese 40-47

Rumán osmapak káián tan Israel a kis á Ierusalem er tilik malar á Israel. Ái Solomon a longoi mulán rumán osmapak, má tan táit er a lu kis i rumán pálpálih si Káláu, dik márian pasi uri rumán osmapak minái. Tangkabin tilatung, matananu Israel di lu longoi osmapak iatung i rumán osmapak masik sár, má kápte kesi pokon mul di longoi osmapak ái. Pasi á ngorer, tan Israel dik lu han ur Ierusalem suri pátpát mátán i tan longsit má suri artabar má osmapak uri narsán ái Káláu.

Má namur ngo tan kurtara kán tan Israel dik suka bámiái Ierusalem, dik taráp sarai rumán osmapak má dik talka pasi marán Israel uri kamkabat i balis á Babilon. Má namur mul, rung til Babilon di sormángát palai rung til Israel má ding kaleng ur Israel, ki dik long kalengnai rumán osmapak. Marán bet namur, ái kabisit Eroles, koner a han i ngisán, a longoi rumán osmapak erei ak mákmák kuluk mák apakta on. Má ái á rumán osmapak a kis i pákánbung er a páng ái Iesu.

Mámáhat i rumán osmapak a kis i pákán ram 65. Una mákái ngo on á rumán osmapak, a mon i tilik pelbut er tan kálámul siari a arwat suri da han ur on. Má ái á kuir er ái Iesu a tipar palai rung er di sirsira mái rung di keles pirán tabal.

Má a mon mul i kesi pelbut er tan Iudáia masak di lu kusak ur on, má ami mul i polgon a mon i kesi pelbut tan káláu masak til Iudáia di lu kusak ur on. Má áwáwatin imi lolon, a mon i pelbut er tan tám osmapak masak di sol ur on. Má on á pokon erei, a mon i nián osmapak má tilik lus suri gorsai tan ololas da osmapak mai. Má on á pelbut minái sang, a sámTUR ái á rumán osmapak. Má on á rumán osmapak erei a mon i aru rum, kesá rum di utngi ngo Rum a Pilpil má kes di utngi ngo Rum a Pilpil Sorliu. Tan táit uri lotu uri narsán ái Káláu a kis on á Rum a Pilpil. Má i Rum a Pilpil Sorliu, di dungu Bokis án Kamkabat on. Tám osmapak táil masak a mon i kán nokwan suri sol ur on á Rum a Pilpil Sorliu, má a tu lu kesi pákán sár i keskeskesá bet. Tilik lala sepen kaen a bangbang kári mátán sál i arliwán aru rum er. Pákánbung a mat ái Iesu, sepen kaen erei a ráp tilami iát uradi lal (Mat 27:51; Mar 15:38; Luk 23:44-45), má ngorer a inngasi ngo ái Káláu a pasbat i sál suri matananu no da sol uri mátán táil ái Káláu e ngo da ruruna i Iesu Karisito.

Mákái: Bokis án Kamkabat, Lewi (1), Longsit (5), Nián osmapak, Osmapak, Pelbut, Pilpil, Rumán pálpáli si Káláu, Solomon, Tám osmapak

Rumán Pálpáli si Káláu – Haus sel – Tabernacle

Kal pákán 26-27, 35:10-19, 36:8-38, pákán 40

Hirá sang i pákánbung matananu Israel kándi tu kis kalbán i pokon mau, ái Káláu ák parai si Moses suri na long tekesi rumán pálpáli káián ái Káláu. Ái Káláu a lain parai sang singin ngo da longoi mai

lain kápán ololas má mai tara lalain sepen kaen. Má a para timani mul suri ngádáh na tur ngoi, ngo da longoi na arwat suri da lu long sarai má kipi tangrai sál tiklik mam di ngo da aptur pas tili kuir pokon er di lu kiskis ái. Má ngo da han hut i tekesi kuir ngo da mon ái, ki dák kátkátum kalengnai mul.

Bokis án Kamkabat di lu oboi i kuir Rum a Pilpil Sorliu on á rumán pálpálih si Káláu. Sepen hat erei ái Káláu a le i kesá sángul á arardos on, di oboi ami polgon bokis minái turán te táit mul.

Til hirá matananu Israel di lu lotu uri narsán ái Káláu i rumán pálpálih er má dik lu longoi osmapak uri narsán ái Káláu mul iatung, ák han pang i pákánbung ngo ái Solomon a longoi Rumán Osmapak á Ierusalem. Mámáhat i rumán pálpálih si Káláu a kis i pákán ram 552.

Mákái: Aron, Bokis án Kamkabat, Moses, Nián osmapak, Rumán osmapak

Rung tili risán – Ol Manmeri bilong ol Arapela Lain – Gentiles

Rung tili risán á di á matananu erei kápte ngo di kakun Israel. Matananu Israel di lala parmat suri ngo á di sang á matananu er ái Káláu a ilwa pas di uri kán matananu, má dik pua pala rung tili risán ngo á di kápte ngo di matananu si Káláu.

Rung tili risán, te pákán tan Israel di lu utung di ngo ‘rung kápdite kut aririu’ kabin ngo káp kándi te tatalen ngorer.

Ruruna i Iesu Karisito – Bilip long Jisas Krais – Believe in Jesus Christ

Matngan ruruna minái kápte ngo ruruna ngo ái Iesu a páng má a liu má a kis. Auh. Ruruna i

Iesu Karisito a sálán ngo una ruruna i táit a parai suri sang ngo ái á Káláu a tar kápán páplun, má una sormángát i kán aratintin má kebeptai. Má a sálán mul ngo ái Iesu ái á Mesaia, má ngorer u apos tari ngo u ruruna i Iesu ngo ái ái koner a oror pagas mai ái Káláu mák dos palai suri na sáras pas iáu. Má a sálán mul ngo una bál tar iáu sang si Iesu suri ái á kam Tám Araliu má kam Konom. Ái rung di ruruna ngorer, á di á rang táir muswan.

Mákái: Apostolo, Arsiu, Boh tám ruruna, Kamkabat, Karisito, Tanián a Pilpil, Tám Araliu

Sadukaio – Sadyusi – Sadducee

Bos Sadukaio á di á huhu án kálámul i katbán matananu Israel i pákánbung a liu on ái Iesu main i naul bim. Di á bos konom má ák marán i kándi tan minsik. Di lu atintini matananu ngo da lu mur i nagogon erei ái Káláu a tari si Moses. Kándi aratintin ngorer a arwat mai káián tan Parisaio. Mái sár, di lu atintini matananu mul ngo tan kálámul koion da mur i tan nagogon te dikte obop namurwai, má aratintin minái a lite alari aratintin káián tan Parisaio. Má ngorer dik lu kis án togor mai tan Parisaio. Má te á kándi tan aratintin mul a lite alari káián bos Parisaio. Bos Parisaio di ruruna ngo tan kálámul da aptur kaleng tili minat namur, mái sár tan Sadukaio kápte di ruruna ngorer. Má bos Sadukaio kápdite ruruna mul i angelo ngo tanián (Apo 23:8).

Mákái: Parisaio

Saion – Saion – Zion

*Mat 21:5; Ioa 12:15; Rom 9:33, 11:26; 1Pe 2:6
1Ka 8:1; Sak 2:6, 78:68; Ais 10:12, 10:24, 28:16; Ier
50:5, 50:28; Oba 17*

Saion ngisán kes tili di á tan pungpung er a tur ái á tilik malar á Ierusalem. On á Hutngin Kamkabat, ngis Saion a tur suri kunlán malar á Ierusalem i te pákán, má i te pákán a worwor artálár suri pokon a kis ái ái Káláu (Eba 12:22; Apa 14:1).

Saksak – Sam – Psalm

I Buk án Saksak on á Torahin Kamkabat a kis i bos saksak án parpara agas uri narsá Káláu má te matngan saksak mul. Ái kabisit Dewit a le i marán saksak til on á tan saksak minái.

Mákái: Dewit

Samaria – Samaria – Samaria

1Ka 13:32, 16:24; Ese 16:44-55; Amo 3:12, 6:1; Mik 1:1-9

Balis á Samaria una mákái iatung i map uri tan balis a lu him ái ái Iesu. A kis i katbán balis á Iudáia má balis á Galiláia. I pákánbung a liu on ái Iesu, matananu til Samaria kápte ngo di kakun Israel muswan, má ngorer matananu til Iudáia di lu kis sáksák mai rung til Samaria má dik lala mák asosih i di.

Samuel – Samuel – Samuel

Apo 3:24, 13:20; Eba 11:32
1Sa pákán 1-3, pákán 7-16, pákán 28; Sak 99:6-7; Ier 15:1

Ái Samuel ái á kesá tám worwor tus a han i ngisán má a rakrakai án tátáil kán matananu. Ái Káláu a dos pala Samuel suri na han uri malar á Betilem má nák urai wel ami lul ái Dewit suri akiláng on ngo ái Káláu ákte ilwa pasi suri na kabisit káián Israel (1Sa 16:1-13).

Mákái: Tám worwor tus (1)

Sara – Sara – Sarah

Rom 4:18-19, 9:9; Eba 11:11; 1Pe 3:6
Tgk pákán 12, pákán 16-18, pákán 20-21, 49:31

Ái Sara wák si Abaram. Páksiai ngo a koros pasi marán bet, a káh Aisak i pákánbung a lala wákánkak.

Mákái: Abaram, Agar, Aisak

Satan – Satan – Satan

Tgk 3:1-7; 1Pu 21:1; Iop 1:6-12, 2:1-7; Skr 3:1-2

Ái Satan ái á tátáil káián tan sápkín tanián má a kurtara mam Káláu. Hirá sang ái Satan a tuan alal taladeng sang má a áruán si Káláu, mái sár a pur tili kán kiskis pakta i pákánbung a apakta pasi sang mák hol on ngo ái na pakta sorliu Káláu (Ese 28:11-17; Ais 14:12-15)

Ái Satan a mon i rang táir ngo kán tan tám artangan. Ái rung min, te git utngi ngo bos sápkín tanián, má te a para di i buk Epeso 6:12.

Onin ái Satan má rang táir, di lu agurái tan kálámul má dik lu tohoi suri lam di má dák lu longoi sápkín tatalen. Má kápate lu aunges i apálsai rung di ruruna i Iesu Karisito suri tan sápkín erei di longoi tungu. A longoi ngorer mák tohoi suri dáng konngek ngo ái Káláu kápate pah palai kándi tan sápkín tatalen.

Ái Satan marán i ngisán di utngi mai, ngorer i kabisit má konom káián tan sápkín tanián má koner a kátlán i bos sápkín tanián iamuni ar-mongoh (Epe 2:2), má koner káián á rakrakai uri minat (Eba 2:14), má koner onin a kátlán naul matmatngan pokon (Ioa 12:31). Má di lu utngi mul mai Tám Angagur (Eba 2:15) má Taba

Lokon (Apo 13:10; 1Ti 3:7; Apa 12:9, 20:2-3) má Tám Sápkin (2Te 3:3) má Áram Tánráu (Apa 12:3, 13:4, 16:13, 20:2-3) má Belsebul (Mat 10:25, 12:24, 12:27; Mar 3:22; Luk 11:15, 11:18-19).

Mákái: Áram tánráu, Belsebul, Tám Araliu, Sápkin tanián

Sápkin tanián – Spirit nogut – Evil spirit, Demon

1Sa 16:14-23, 18:10, 19:9; 1Ka 22:19-23

Bos sápkín tanián di bos tám toptop má bos tám arardos si Satan. Hirá sang, wa di tan angelo, mái sár di pur tiklik mam Satan. Di lu asáksáknai tan kálámul má dik lu long bengta di pasi tan kálámul dik lu abulbul i Káláu má dik lu taram si Satan. Ngo kálámul a lu talar mai him si Satan má ák lu longoi bos tatalen er kápate nokwan má kápate pilpil, ki kálámul er a pasbat i sál pasi sápkín tanián na kusak ur on má nák akángái bál.

Mákái: Maria (2), Nokwan (3), Satan

Sápkin tatalen – Sin – Sin

Rom 3:9-20, 6:23

Tgk 4:7; Kal 20:20; Him pákán 4; Lál 16:20-22; 1Sa 2:17; Kis 14:34, 21:4, 24:9; Ese 3:16-21

Pákánbung ngo kálámul a bauri kesi nagogon si Káláu, ákte longoi sápkín á ngorer. Páksiai ngo a gengen ngo a pakta á táit a longoi i mátán tan kálámul, uri mátán ái Káláu a sápkín tatalen. Ái Káláu a parai ngo git bauri kesi arardos, ki a artálár ngo gitáte tah kus noi bos nagogon (Iak 2:10).

Mákái: Arsiu, Hol kaleng, Ioanes (1), Kamkabat, Lolsit si Káláu, Lot, Niniwe, Noa, Satan, Sipsip káián ái Káláu, Sodom, Tám araliu

Sinai – Sainai – Sinai

Kal pákán 19, 24:15-18; Sak 68:8, 68:17

Sinai ngisán pungpung er a bana Káláu ái ái Moses, má ái Káláu ák tari sángul á arardos singin má ái a asali ur singin matananu Israel.

Mákái: Bokis án Kamkabat, Kamkabat, Moses

Sipsip – Sipsip – Sheep

Sipsip ái kesi matngan ololas, pinsán a kuluk suri namnam, má nihun mul di lu kumur palai má dik lu hiri uri sepen kaen. Kálámul a lu ololoh i sipsip di utngi ngo tám ololoh sipsip.

Pákánbung án Hutngin Kamkabat, a ngoromin suri sipsip má suri kándi tám ololoh. Te kálámul a mon i kándi tan sipsip má di sang di lu ololoh i di. Má ngo kesi kálámul a lala marán i kán tan sipsip ngorer i konom, a lu huli lite kálámul suri na ololoh i di.

Tan sipsip kápte di lu kis i tilik malar, mái sár tám ololoh sipsip a lu lam pas di uri pokon a mon ái á ur suri dik lu namnam iatung. Tám ololoh sipsip a lu kis tiklik mai tan sipsip iatung mák lu mánán timani keskeskesá sipsip má ák lu mák ilam di keskeskes. Tám ololoh sipsip a lu eran i áir kalar uri dungí tan sipsip i libung suri kápte te táit ngorer i rokoi na long bengtai tan sipsip. Tám ololoh sipsip a lu bop iatung i mátán kas kári tan sipsip suri koion á tám siksikip na sipki tan sipsip i libung. Mákái mámáhat i pákán ram 243.

Matananu Israel di lu osmapak mai sipsip uri narsán ái Káláu. Kálámul a ngoi ngo na osmapak, ki na ilwa pasi kesi sipsip kápte te sasam on má kápte te gilah gilah i páplun.

Buk Tabu a utngi matananu ngo ‘tan sipsip’. I Hutngin Kamkabat di parai sur Iesu Karisito ngo ái á Tám Ololoh Sipsip a lu belbelken i kán matananu, mái rung er dikte ruruna on, di utung di ngo kán tan sipsip. Má iatung i buk Apapos, di utung Iesu mul mai Sipsip.

Mákái: Dewit, Kain, Longsit (1, 2), Nián osmapak, Osmapak, Sipsip káián ái Káláu

Sipsip káián ái Káláu – Pikinini Sipsip bilong God – Lamb of God

Ái Ioanes Tám Arsiu a utung Iesu ngo Sipsip káián ái Káláu (Ioa 1:29, 1:36). Tatalen káián tan Iudáia di lu osmapak mai sipsip ngorer i kándi artabar uri narsá Káláu suri ái Káláu nák hol palai kándi tan sápkín tatalen. Pákánbung ngo a mat i sipsip mák sal i dárán, ái a tur sur koner a longoi sápkín má ngorer ák pilpil i mátán ái Káláu. Ái Iesu, git utngi ngo Sipsip káián ái Káláu kabin a bál tari kán liu sang ngorer i osmapak suri kángit sápkín tatalen nák pah. Iatung i buk Apapos alim á pákán, sipsip erei, wa ái Iesu sang.

Mákái: Sipsip

Sodom – Sodom – Sodom

*Mat 10:15, 11:23-24; Luk 17:28-30; Apa 11:8
Tgk 13:8-13, pákán 14, pákán 18-19; Amo 4:11*

Sodom ngisán malar a kis ái ái Lot tiklik mai rang natun. Sodom a pátmi malar á Gomora, má matananu tili aru malar minái di longoi marán sápkín tatalen. Má kabin i kándi tilik sápkín ngorer, ái Káláu ák amosrah noi aru malar er tiklik mai matananu.

Mákái: Lot

Solomon – Solomon – Solomon

*Mat 1:6-7, 6:29, 12:42; Luk 11:31, 12:27;
Apo 7:47
2Sa 12:24; 1Ka pákán 1-11; Ier 52:20*

Ái Solomon ái á kes tili di á rang natun káláu ái Dewit, má ái a tur keles kákán áng kabisit káián matananu Israel má a lala han i ngisán. Pákánbung ákte hutngin kipi kán kiskis án kabisit, ái Káláu a hut si Solomon i mihmih mák gátña Solomon ngo matngan artabar ngádáh ái Solomon a nem ngo na tari singin ái Káláu. Ái Solomon a sung Káláu ngo na tari mánán má talas má polon á hol singin suri nák lain kátlán tumani matananu, má ngorer ái Solomon a polon á hol taladeng sang. Ái Káláu a tari lala minsik mul ur si Solomon. Má ái Solomon a longoi á mulán rumán osmapak á Ierusalem erei di lu lotu ái á matananu Israel. Rumán osmapak a longoi ái Solomon, a longoi mai hat di lain kut tumani, má marán táit mul a lala songap i mátán má a lain malilis i mákmák ur on.

Mákái: Rumán osmapak, Rumán pálpálih si Káláu

Tanián a Pilpil – Holi Spirit – Holy Spirit

*Tgk 41:38; Kal 31:1-5; 1Sa 19:20, 19:23;
Ais 44:3; Ese pákán 2-3, pákán 11; Skr 4:6*

Pákánbung git wásái Buk Tabu, git má mánán pasi ngo Tanián a Pilpil, ái a Káláu. Ái sár a lite i kán talar alar Káláu er Kákán ái kángit Konom Iesu Karisito, má a lite i kán talar alar Iesu Karisito Natun ái Káláu. Ditul no tukes sár á Káláu (Nag 6:4), mái sár kánditul talar a lite arsagil. Diar támán diar tarwai Tanián a Pilpil

suri na mon i rung di ruruna i Iesu Karisito suri nák inngas tari lengwen ur si di má nák táilna di má nák arakrakai i di suri da longoi tatalen er na agasgas pasi bál ái Káláu.

Mákái: Longsit (3), Tám worwor tus (3)

Tas Mirik – Solwara Retsi – Red Sea

Apo 7:36; Eba 11:29

Kal pákán 14-15; Lál 33:10-11; Sak 106:6-23, 136:13-15

Tas Mirik ngisán lontas a kis i katbán balis á Israel má balis á Aigipto.

Mákái: Moses

Tawan – Fik – Fig

Mat 21:18-22; Luk 13:6-9; Ioa 1:48-50; Apa 6:13

Ngisán aun kubau git pukdai mai ‘tawan’ on á Buk Tabu Sursurunga, di utngi mai ‘fig’ on á Buk Tabu Inglis. Káp kángit te ‘fig’ muswan main Papua New Guinea, pasi git til main Sursurunga gitáte pukdai tili ‘fig’ uri ‘tawan’ kabin wán ‘fig’ má wán tawan diar ararwat mudán.

Tám Araliu – Man bilong Kisim Bek Yumi, Helpim – Saviour

Sak 106:21; Ais 43:3, 45:15, 45:21, 49:26, 60:16

Git talas ngo wán kángit sápkín, wa gita áslai rangrangas áklis i pokon án hiru áklis má gita kis tepák alar Káláu ekes pala. Ái sár a mon á kángit kálámul a tangan git er ák pasbat i sál suri gita sengsegeng alari wán kángit sápkín. Git utngi kálámul erei mai Tám Araliu, wa ái Iesu Karisito sang. Ái Iesu kápate longoi sápkín tatalen, mái sár a kipi rangrangas ur on i kángit arlih (2Ko 5:21). Má pasi á ngorer ái rung di ruruna i Iesu Karisito, ái Káláu a pah palai kándi tan sápkín mák

sormángát pas di ngo di bos tám nokwan i mátán. Kán minat ái Iesu má kán apaptur kaleng a asengsegeng pasi matananu alari rakrakai káián ái Satan.

Má i te kuir on á pinpidan, git utung Káláu Kákán mul mam Tám Araliu (Tit 3:4-5; Iut 24-25).

Má ‘Tám Arsaras’ ái á lain worwor mul a kip kuluknai sálán minái.

Mákái: Iesu, Karisito, Ruruna i Iesu Karisito

Tám arardos – Wokboi, wokman – Servant

Tám arardos ái á kálámul a lu him si kán konom má kán konom ák lu huli suri kán him ngo ák lu ololoh on mai namnam má rum. Má kán him á tám arardos a ngorer i tutun ngo apilpilái rum má malar, má a lu kipi kaungán kán konom ur singin te lite. Tám arardos a lu longoi táit kán konom a lu dos on suri ngo na longoi. Arwat mul suri ngo na han pas alari kán konom má kán him má nák mur i kán nemnem sang.

Mákái: Tám toptop

Tám kip takis – Man bilong kisim takis – Tax collector

I pákánbung a kis main i naul bim ái Iesu, tám kip takis a lu him i lalin nagogon til Rom. Rung minái di tan kakun Iudáíá sang, mái sár di tángni Rom suri kipi takis uri huli tan tám arup til Rom. Matananu til Rom dikte suka bámiáí matananu Israel tungu má ding kátlán i di mai kándi rakrakai. Má ngorer tan Israel a lu sák i bál di uri rung di lu him i lalin nagogon til Rom, ngorer i bos tám kip takis, má dik lu mák asosih i di. Má marán i bos tám kip takis di lu agurái tan kálámul mai kip sorliwi pirán tabal ami iátin takis muswan suri risán ur kándi má.

Tám mánán uri nagogon – Saveman bilong lo
– Scribe

Git utngi matngan kálámul ngoromin mai tám mánán uri nagogon kabin ái ákte lala aratintin uri nagogon a tari ái Káláu si Moses, má ák lala mánán on. Kes mul á kán talar, a lu atintini tan kálámul i nagogon má ák lu kosoí tan argálta uri nagogon, má ngorer di lu utngi mul mai tám aratintin uri nagogon. Marán te tili rung min di tili huhu kán tan Parisaio.

Mákái: Nagogon, Parisaio

Tám osmapak – Pris – Priest

Tgk 14:18; Kal 3:1; Him 1:7, pákán 5-7, pákán 13-14; Lál pákán 5-6; 1Sa 2:12-17

Bos tám osmapak kándi talar suri da lu longoi osmapak uri narsán ái Káláu i arlih káián matananu Israel. Á di, di lu táilnai osmapak ami rumán osmapak á Ierusalem. Bos tám osmapak di ilwa pas di tili kabinhun si Aron, má ái Lewi á kámpup i di.

A mon á tátáil kán tan tám osmapak, má di utngi ngo tám osmapak táil. Ái masik sár a mon i kán nokwan suri sol uri Rum a Pilpil Sorliu i rumán osmapak. I rum erei a lu osmapak suri kán sápkín sang má suri sápkín káián matananu.

Ngo git banai kuir wor ‘pakpakta kán tan tám osmapak’ on á Hutngin Kamkabat, a sálán ngoromin. A kipi kálámul a tám osmapak táil i bung erei sang, má a kip di ái rung di him án tám osmapak táil tungu, má a kip di mul á tan kálámul pakta tili kabinhun káián tan tám osmapak.

Mákái: Aron, Kaunsel, Lewi (1), Melkisedek,
Nián osmapak, Osmapak, Rumán osmapak

Tám toptop – Wokboi nating – Slave

Tgk 21:8-14; Kal 21:1-11; Nem 9:36; Ier 34:8-22

I pákánbung án Hutngin Kamkabat, a mon á bos kálámul kápдите sengsegeng suri da mur i kándi nemnem sang. Di á bos tám toptop. Bos tám toptop minái, bos konom di lu hul pas di singin tan lite kálámul, má di lu longoi sár i táit kándi konom a parai si di suri ngo da longoi, má kápate arwat ngo da abulbul i di. Má konom a mon i kán nokwan suri na tas di ngo na sá bing di sang ngo na sira pala di ur singin lite. I buk si Paulo uri narsá Pilimon, ái Onesimo a tám toptop si Pilimon.

Ái Paulo mai rang táir di lu utung di sang ngo di á bos tám toptop si Karisito (Rom 1:1; Pil 1:1; Kol 4:12). Minái a sálán ngo ái Karisito ákte hul pas di mai dárán, pasi á ngorer dik lu rusan tar di sang uri lalin i Karisito má ái Karisito áng kátlán i di i bos táit no di lu longoi. Má a kuluk mul suri ngo á git gita rusan tar git uri lalin i Karisito suri ái sang na kátlán i git. Má ngo git á bos tám toptop si Karisito ngorer, ki gita taram i kán bos pinpidan má giták mur arwat pasi kán nemnem.

Mákái: Agar, Aigipto, Babilon, Longsit (1), Moses, Tám arardos

Tám worwor tus – Profet – Prophet

Tgk 20:7; Kal 7:1; Nag 18:15-22; Mal 4:5

Git utngi kálámul min mai tám worwor tus, mái sár kán him kápте ngo suri para masaknai táit ngo na hut namur. Tám worwor tus ái á kálámul a lu worwor kiláng i Káláu ur singin matananu mák lu parai midán sang ái Káláu si di.

(1) I pákánbung káián Torahin Kamkabat, ái Káláu a lu dos palai marán tám worwor tus ngorer i Samuel mái Aisaia mái Ieremiá. Ái Káláu a tarwa pala di mai midán uri narsán matananu on á pákánbung erei sang, má ák inngas tari mul i táit si di er na tapam hut namur. Bos tám worwor tus di lu sir páptai kándi tan arbin i Torahin Kamkabat erei a mon i ngis di on, ngorer i Aisaia mái Ieremiá. Má hirá sang kápte be a páng ái Iesu, di lu para táilnai táit suri kán purpurut. Di lu para táilnai bos táit ái sang na longoi má tan táit na tapam hut narsán. Di para táilnai mul i bos táit na hut i áwáwatin bung má tan táit na hut táilnai elkalengleng si Iesu Karisito suri na nagogon i naul matmatngan pokon.

Mákái: Aisaia, Balam, Dewit, Elaisa, Ieremiá, Iesi, Ioanes (1), Iona, Natun Kálámul, Samuel

(2) I te kuir on á Hutngin Kamkabat, a worwor suri kálámul a utngi ngo 'tám worwor tus'. Mákái Ioa 1:21. Tám worwor tus minái a parai mul i buk Nagogon 18:15-19. Tám worwor tus er a oror taru mai ái Káláu ngo na tarwa palai.

(3) I Hutngin Kamkabat, ái rung di worwor mai rakrakai kán Tanián a Pilpil, á di mul di utung di ngo bos tám worwor tus. Ái rung min di mánán tusi midán ái Káláu má dik lu parai singin matananu (Apo 21:10-11; 1Ko 12:10, 14:5, 14:39; Epe 4:11).

Tátáil án lotu – Wasman bilong sios – Elder

I buk Apostolo pákán 11-21 má bos buk di le on ur singin tan tám ruruna, a worwor sur rung dikte ilwa pas di suri da tailnai matananu án lotu.

Ái Paulo di di atintini bos tám ruruna suri sál án ilwa pasi tátáil má suri tatalen káián tátáil. Mákái Apo 14:23; 1Ti 3:1-7, 4:14, 5:17-25; Tit 1:5-9; Iak 5:14; 1Pe 5:1-4.

Wit – Wit – Wheat

Mat 3:12; Mar 4:3; Luk 3:17; 1Ko 9:10; Apa 18:13

Tát 6:11; 1Pu 21:18-27; Ier 12:13

Wit ái á kesi aun tátit a mákmák ngoro aun pioh, mái sár wit a gengen si diar á pioh, má kotlin wit a kis iamuni iátin aun. Tan kálámul di lu long pasi kotlin wit má dik lu tut peksai uri palawa erei di lu long beret mai.

TAHTAHNA NAMURWAI BOS LUL WORWOR

ÁI KÁLÁU A NGOROMIN:

1. Ái Káláu Kákán a ngoromin:

Mar 10:27	Mar 12:29-30	Luk 1:37
Luk 6:35-36	Ioa 4:23-24	Apo 14:14-17
Apo 17:22-31	Rom 1:18-23	Rom 11:33-36
1Ko 8:4-6	2Ko 1:3	1Ti 1:17
1Ti 6:15-16	Eba 4:13	Eba 10:30-31
Iak 1:17	1Pe 1:14-17	1Io 1:5
1Io 4:7-12, 16	Iut 24-25	Apa 4:8-11
Apa 15:3-4		

2. Ái Iesu Karisito er Natun ái Káláu a ngoromin:

Ái Iesu Karisito Natun ái Káláu.

Mat 11:27-30	Mat 16:13-17	Luk 1:35
Ioa 1:1-18	Ioa 5:19-29	Ioa 6:35-40
Ioa 8:58	Ioa 11:25-27	Ioa 14:5-11
Ioa 17:1-5	Ioa 20:26-31	Apo 3:13-16
Apo 4:10-12	Rom 1:3-4	1Ko 3:11
2Ko 4:4-6	2Ko 5:21	Gal 4:4-5
Pil 2:5-11	Kol 1:15-20	Kol 2:9-10
Eba 1:1-14	Eba 7:26-28	1Io 2:1-2
1Io 5:20	Apa 1:12-18	Apa 19:11-16

Natun ái Káláu a tar kápán páplun má ák páng.

Ioa 1:14	Luk 1:26-38	Mat 1:18-25
Luk 2:1-20	Mat 2:1-23	Gal 4:4-5
Pil 2:6-7	Eba 2:14-18	

Ái Iesu a atintini tan kálámul má ák aliu pas rung di sasam.

Mat 4:23-25	Mat 7:28-29	Mat 9:35-36
Mat 11:1-6	Luk 4:14-44	Apo 10:36-38
Ioa 20:30-31		

Ái Iesu a longoi marán akiláng.

Mat 8:1-15, 23-33	Mat 9:1-7, 18-33	Mat 12:9-14, 22
Mat 14:15-32	Mat 15:22-28, 32-38	Mat 17:14-18
Mat 20:29-34	Mat 21:18-22	Mar 1:21-28
Mar 7:32-37	Mar 8:22-25	Luk 5:4-8
Luk 7:11-15	Luk 13:10-13	Luk 14:1-4
Luk 17:12-14	Luk 22:50-51	Ioa 2:1-11
Ioa 4:46-54	Ioa 5:5-9	Ioa 9:1-7
Ioa 11:11-44	Ioa 21:4-6	Apo 2:22

Bos tátáil di tola Iesu má dik nagogon on uri minat.

Mat 26:47-68	Mat 27:1-2, 11-31	Mar 14:43-65
Mar 15:1-20	Luk 22:47-53	Luk 22:63-23:25
Ioa 18:1-14, 19-24	Ioa 18:28-19:16	

Di bás pápta Iesu uri kubau kus.

Mat 27:32-56	Mar 15:21-41	Luk 23:26-49
Ioa 19:17-37		

Di tahun Iesu.

Mat 27:57-66	Mar 15:42-47	Luk 23:50-56
Ioa 19:38-42		

Ái Iesu a aptur kaleng tili minat má marán di mákái.

Mat 28:1-20	Mar 16:1-8	Luk 24:1-49
Ioa 20:1-21:14	Apo 1:3-8	Apo 2:24-32
Apo 3:15	Apo 4:10, 33	Apo 10:39-43
Apo 13:29-39	Apo 17:2-3, 30-31	Rom 1:4
Rom 4:24-25	1Ko 15:3-8, 12-21	Apa 1:18

Ái Iesu a tapam kaleng urami bát.

Luk 24:50-51	Apo 1:9-11	Apo 2:32-36
Apo 5:30-31	Rom 8:34	Epe 1:20-23
Pil 2:9-11	Eba 1:3-11	Eba 2:9
Eba 4:14-16	Eba 7:25-26	Eba 10:12-14
1Pe 3:22		

3. Tanián a Pilpil a ngoromin:

Mat 28:19	Mar 1:9-11	Mar 3:28-30
Luk 1:35	Luk 3:16	Luk 4:1
Luk 11:13	Luk 12:12	Ioa 1:32-34
Ioa 3:5-8	Ioa 7:37-39	Ioa 14:15-17, 26
Ioa 15:26	Ioa 16:7-15	Ioa 20:19-23
Apo 1:4-5,8	Apo 2:1-18, 38-39	Apo 4:31
Apo 5:3-5	Apo 8:14-17	Apo 10:44-48
Apo 13:2-4	Apo 15:28	Apo 16:7-10
Apo 19:1-7	Rom 5:5	Rom 7:6
Rom 8:9-16, 26-27	1Ko 2:4, 9-16	1Ko 3:16
1Ko 6:11, 19	1Ko 12:1-13	2Ko 1:21-22
2Ko 5:5	2Ko 13:14	Gal 3:2-5
Gal 4:6	Gal 5:16-18, 22-25	Epe 1:13-14, 17
Epe 3:16	Epe 4:3-4, 30	Epe 5:18-20
Epe 6:17-18	1Te 1:5-6	1Te 5:19
2Te 2:13	Tit 3:5-6	Eba 2:4
Eba 9:14	1Pe 1:2, 11	2Pe 1:20-21
1Io 2:20	1Io 3:24	1Io 4:13
1Io 5:6-8		

4. Ái Káláu a aksimi bos táit no.

Mat 19:4	Ioa 1:3	Apo 14:15
Apo 17:24-26	1Ko 8:6	Kol 1:15-16
Eba 1:2	Eba 11:3	Apa 4:11

5. Ái Káláu a belbelken i bos táit no.

Mat 6:25-34	Mat 10:29-31	Apo 14:15-17
Rom 8:28	Rom 11:36	Kol 1:17
Eba 1:3	Iak 4:13-16	

BOS KÁLÁMUL DI NGOROMIN:

6. *Bos kálámul no dikte longoi sápkín.*

Ioa 8:7-9	Rom 3:9-20, 23	Rom 5:12
Gal 3:22	1Io 1:8-10	

7. *Pákánbung tan kálámul di longoi sápkín, di ngoromin:*

Rom 1:18-32	Rom 8:5-8	Gal 5:19-21
Epe 2:1-3	Epe 5:3-5	Kol 3:5-10
Iak 4:17	1Pe 4:3	1Io 3:4-5

8. *Matananu di sáhár suri da sengsegeng alari rangrangas suri sápkín di longoi.*

Mat 10:28	Mat 13:41-42	Ioa 3:18-20, 36
Apo 17:30-31	Rom 1:18-19	Rom 6:23
Gal 6:7-8	Kol 3:5-6	2Te 1:7-9
Eba 9:27	Eba 10:26-31	1Pe 1:17
1Pe 4:3-5	Iut 7	Apa 20:11-15

NGOROMIN ÁI KÁLÁU A SARAS PASI NGOI Á MATANANU ALARI KÁNDI SÁPKIN:

9. *Ái Káláu a mámnai matananu no má ák nem i saras pas di.*

Ioa 3:16	Rom 5:8	1Ti 2:3-6
2Pe 3:9	1Io 4:9-10	

10. *Ái Iesu Karisito, Natun ái Káláu, a mat suri saras pas git.*

Mar 10:45	Ioa 3:16	Rom 4:25
Rom 5:8	1Ko 15:3-4	2Ko 5:19-21
Gal 3:13	1Ti 2:5-6	Eba 2:9
Eba 9:28	1Pe 1:18-20	1Pe 2:24-25
1Pe 3:18	1Io 2:2	Apa 5:8-10

11. *Minat si Iesu má dárán a asengsegeng i git alari kángit bos sápkín, má kápte git mákmák rumrum i mátán ái Káláu.*

Mat 26:26-29	Rom 3:25	Rom 5:9-10
Epe 1:7	Eba 9:11-14	1Io 1:6-7
Apa 7:14-17		

12. *Ái Káláu a hol palai kángit bos sápkín.*

Apo 5:31	Apo 10:43	Apo 26:18
Epe 1:7	Epe 4:32	Kol 1:13-14
Kol 2:13-14	Eba 10:17-18	1Io 1:8-10

13. *Ái Káláu a mák anokwa pas git suri gitá nokwán i mátán.*

Apo 13:38-39	Rom 1:16-17	Rom 3:21-26
Rom 5:1, 18-19	Gal 2:16	Gal 3:6-9
Tít 3:7		

14. *Ái Káláu a tari hutngin matngan liu si git.*

Ioa 3:1-16	Ioa 5:19-29	Ioa 10:10
Ioa 11:25-26	Ioa 14:6	Ioa 17:2-3
Ioa 20:31	Rom 5:21	Rom 6:5-14
Rom 8:10-17	2Ko 5:17	Gal 2:20
Epe 2:1-6	Kol 2:13	Kol 3:1-4
2Ti 1:10	Tit 3:4-7	1Pe 1:23
1Io 5:11-13		

15. *Ái Káláu a timan pas git má gitá rang natun má.*

Ioa 1:12-13	Rom 8:14-17	Gal 4:6-7
Eba 12:5-11	1Io 3:1-3	

DÁNIH GITA LONGOI NGO GIT MÁ TE MÁNÁN PASI NGO ÁI KÁLÁU A NEM I SARAS PAS GIT?

16. *Gita ot keskam ngo git má te longoi sápkín, má giták arsok tili tiptipar namurwai sápkín tatalen.*

Mat 4:17	Mar 6:12	Luk 13:1-5
Luk 15:1-31	Luk 24:45-47	Apo 2:37-40
Apo 3:19-20	Apo 17:29-31	Apo 20:21
Apo 26:19-20	2Ko 7:8-11	2Pe 3:9
Apa 9:20-21		

17. *Gita ruruna i Iesu suri nák saras pas git.*

Ioa 1:12	Ioa 3:15-18, 36	Ioa 6:47
Ioa 14:6	Ioa 20:31	Apo 4:12
Apo 16:30-31	Rom 3:20-22	Rom 10:9-10
Gal 2:16	Epe 2:8-9	

18. Gita wásái Buk Tabu suri gita mánán sur Káláu má dánih a nem on ngo gita longoi.

Mat 4:1-4	Mat 5:17-20	Mat 22:29
Ioa 8:31-32	Ioa 20:31	Apo 20:32
Rom 15:4	Rom 16:26	Kol 3:16
1Te 2:13	1Ti 4:13	2Ti 3:14-17
Eba 4:12	1Pe 1:22-25	2Pe 1:19-21
2Io 9-10	Apa 1:3	

19. Gita kipi arsiu.

Mat 28:18-20	Ioa 3:22	Ioa 4:1-2
Apo 2:37-42	Apo 8:12, 36-38	Apo 10:44-48
Apo 16:14-15, 31-33	Apo 19:1-7	Apo 22:12-16
Rom 6:1-4	Gal 3:26-27	Kol 2:12
1Pe 3:20-22		

20. Gita lu balbal kis talum mam te bos tám ruruna.

Mat 18:19-20	Apo 2:41-47	Rom 12:4-8
Epe 1:22-23	Epe 4:11-16	Kol 3:15-17
1Ti 4:13	Eba 10:24-25	

21. Gita lu arsuar mam te bos tám ruruna má gita lu ani Namnam kán Konom tiklik.

Mat 26:26-30	Mar 14:22-26	Luk 22:14-20
1Ko 10:14-22	1Ko 11:17-34	

GIT ER GIT RURUNA I IESU KARISITO, KÁNGIT TATALEN MÁ NINSIN I GIT NA NGOROMIN:

22. Gita taram i Káláu Kák git mái Iesu Karisito kángit Konom.

Ioa 14:15, 21, 23-24	Ioa 15:10-17	Rom 13:8-10
1Pe 1:14-16	1Io 2:3-8	1Io 3:22-24
2Io 5-6		

23. Gita mámna Káláu má matananu no.

Mat 22:34-40	Mar 12:28-34	Luk 10:25-37
Ioa 14:21	1Io 5:3	Mat 5:43-48
Ioa 13:34-35	Ioa 15:12-17	Rom 12:9-10
Rom 13:8-10	1Ko 13:1-3	1Ko 16:14
Gal 5:13-15	1Te 4:9-10	1Pe 1:8
1Pe 4:8	1Io 2:9-11	1Io 3:11-18
1Io 4:7-21		

24. Ninsin i git na ngoro ninsin ái Karisito.

Ioa 13:34-35	Ioa 14:27	Rom 12:9-13
Gal 5:22-26	Kol 3:12-17	1Te 5:16-18

25. Gita lu sung.

Ngádáh gita lu sung ngoi?

Mat 6:5-13	Mat 7:7-11	Mat 18:19-20
Mar 11:24-25	Luk 11:1-13	Luk 18:1-8
Luk 21:36	Ioa 14:13-14	Ioa 15:7
Ioa 16:23-26	Rom 8:26-27	Rom 12:12
Epe 2:18	Epe 6:18	Pil 4:6-7
Kol 4:2	1Te 5:17	1Ti 2:1-4, 8
1Ti 4:4-5	Eba 4:16	Eba 10:19-22
Iak 1:5-8	Iak 4:2-3	Iak 5:13-18
1Pe 4:7	1Io 3:21-22	1Io 5:14-15

Minái á te tohtohpas suri ngádáh gita lu sung ngoi:

Mat 11:25-26	Mat 14:23	Mat 19:13-15
Mar 1:35	Luk 5:16	Luk 6:12
Luk 22:32, 39-46	Ioa 11:41-42	Ioa 17:1-26
Apo 4:24-31	Apo 16:25	Apo 20:36
Apo 21:5	Rom 1:9-10	Rom 10:1-2
Rom 15:30-33	2Ko 12:7-10	Epe 1:15-20
Epe 3:14-21	Epe 6:19-20	Pil 1:3-5, 9-11
Kol 1:9-12	Kol 4:3-4	1Te 3:9-13
2Te 1:11-12	2Te 3:1-5	Eba 5:7
Eba 7:25		

26. Gita lu balbal ot kuluk ur si Káláu.

Luk 17:11-19	Ioa 6:11	Rom 1:21
Epe 5:20	Pil 4:4-7	Kol 2:7
Kol 3:17	Kol 4:2	1Te 5:18
1Ti 2:1	1Ti 4:4-5	

27. Gita lu tángni tan lite.

Mat 6:1-4	Mat 7:12	Mat 25:31-46
Luk 3:10-11	Luk 6:38	Apo 11:27-30
1Ko 10:24	2Ko 8:1-15	2Ko 9:1-15
Gal 6:9-10	Pil 4:14-19	Eba 10:24
Eba 13:1-3, 16	Iak 1:27	Iak 2:15-16
1Io 3:16-18		

28. Gita lu agengen pas git.

Mat 5:3-12	Mat 18:1-5	Luk 14:7-11
Luk 18:9-14	Epe 4:2	Pil 2:3-11
Kol 3:12-13	Iak 4:5-10	1Pe 5:5-7

29. Gita lu hol i pirán tabal má kángit omobop ngoromin:

Mat 6:19-21, 24-34	Luk 12:13-21, 32-34	Apo 20:35
1Ti 6:6-10, 17-19	Eba 13:5-6	Iak 2:1-9
Iak 5:1-6		

30. Kápte gita lu kipi kángit kis sáksák uri narsán tám nagogon suri nák anokwai.

Mat 5:25-26, 38-42	Mat 18:15-17	Rom 12:14-21
1Ko 6:1-8		

31. Gita lu rumrum i rung di lu kátlán i git.

Mat 22:15-22	Apo 5:27-29	Rom 13:1-7
1Ti 2:1-4	Tít 3:1	1Pe 2:13-17

32. Kápte gita lu lotu uri narsán káláu a lite alari Káláu muswan.

Mat 4:10	Apo 17:22-31	1Ko 5:11
1Ko 6:9-11	1Ko 8:1-13	1Ko 10:1-22
2Ko 6:14-18	Gal 5:19-21	1Te 1:9-10
1Io 5:21	Apa 21:8	Apa 22:15

33. Kápte gita lu wah má latlat.

Apo 13:4-12	Apo 19:11-20	Gal 5:19-21
Apa 21:8	Apa 22:15	

34. Kápte gita lu osmapak ngo artabar mai ololas.

Mat 9:13	Mar 12:33	Rom 12:1
Eba 9:6-10:18		

35. Kápte gita lu ararit sara ngo araturán sáksák.

Mat 5:27-30	Ioa 8:2-11	Rom 13:8-10
1Ko 5:9-11	1Ko 6:9-20	Gal 5:19
Epe 5:3	Kol 3:5-6	1Te 4:1-8
Eba 13:4	Iut 7	

36. Kápte gita lu ngin i dan rakrakai má bau.

Rom 13:13	1Ko 5:11	1Ko 6:9-11
Gal 5:19-21	Epe 5:18	1Ti 3:1-3
Tit 1:7	1Pe 4:3-5	

BOH TÁM RURUNA DA NGOROMIN:

37. Matananu án lotu da ngoromin:

Mat 16:13-20	Apo 2:41-42	Rom 12:4-8
1Ko 12:12-30	Epe 1:22-23	Epe 2:19-22
Epe 4:1-16	Kol 1:18	Eba 10:24-25
1Pe 2:4-10	Apa 19:5-10	

38. Bos tátáil án lotu ngo gita ilwa pas di, gita ilwa pas rung kándi tatalen a lu ngoromin:

Apo 6:1-6	Apo 14:23	1Ti 3:1-13
Tit 1:5-9		

39. Bos tátáil án lotu, kándi tatalen má ninsi di na ngoromin:

Mat 28:18-20	Luk 22:24-27	Apo 20:17-35
1Te 2:1-12	1Ti 4:1-16	2Ti 2:1-26
2Ti 3:10-4:5	Tit 2:7-8	1Pe 5:1-4

40. Gita lu rumrum i kángit tan tátáil án lotu.

1Ko 9:14	Gal 6:6	1Te 5:12-13
1Ti 5:17-22	Eba 13:7, 17	

ARATÁMÁN NA NGOROMIN:

41. Rung di kila da ngoromin:

Mat 19:4-6	1Ko 7:1-16	Epe 5:21-33
Kol 3:18-19	Tit 2:3-5	Eba 13:4
1Pe 3:1-7		

42. Bos kalilik da ngoromin:

Mat 15:3-6	Luk 2:51	Epe 6:1-3
Kol 3:20	1Ti 5:4, 8	Eba 12:7-11

43. Kákán má mámán kalik diara ngoromin:

Epe 6:4	Kol 3:21	1Ti 3:4-5
---------	----------	-----------

44. Mocos na ngoromin:

Apo 6:1	Rom 7:2-3	1Ko 7:39-40
1Ti 5:3-16	Iak 1:27	

45. Kápte gita lu pálás kila.

Mat 5:31-32	Mat 19:3-9	Luk 16:18
Rom 7:2-3	1Ko 7:10-16	

BOS TÁM RURUNA DI LU BANAI TAUN.

46. Da lu eran suri áslai rangrangas.

Rom 8:18-25, 28	2Ko 1:4	2Ko 4:16-18
Iak 1:2-4	1Pe 1:6-9	1Pe 2:19-21
1Pe 5:8-10		

47. Da lu eran suri kipi arabilbiling.

Mat 5:10-12	Mar 13:9-13	Luk 12:4-9
Ioa 15:18-21	Ioa 16:1-4	Apo 5:41
Rom 8:35-37	Rom 12:12-14, 17-21	1Ko 4:11-13
2Ko 4:8-11	2Ko 12:10	Pil 1:28-29
2Te 1:4-8	2Te 3:2-4	2Ti 3:10-13
Eba 10:32-39	Eba 12:3-4	1Pe 3:13-17
1Pe 4:12-19	Apa 2:10	

48. Kápdite lu máttut suri ngo da mat.

Ioa 6:39-40	Ioa 11:17-27	Ioa 14:1-4
Rom 8:10-11, 38-39	Rom 14:7-9	1Ko 15:12-58
2Ko 5:1-10	Pil 1:20-24	1Te 4:13-18
Eba 2:14-15	Apa 14:13	Apa 21:1-4
Apa 22:1-5		

49. Ái Káláu a kis páttum di mák lu tangan di.

Mat 18:19-20	Mat 28:19-20	Ioa 14:16-23
Rom 8:35-39	2Ko 6:16-18	Epe 3:17-19
Pil 4:13	Kol 2:6-7	2Te 3:16
Eba 13:5-6		

50. Ái Satan a lu kákir suri long sáksákna di.

Mat 13:19	Luk 4:1-13	Luk 22:3-4
Ioa 8:42-44	2Ko 2:10-11	2Ko 4:4
2Ko 11:13-15	Epe 2:2	1Te 2:18
2Te 2:9-12	1Pe 5:8-9	1Io 3:8-10
Apa 12:7-12	Apa 20:1-3, 10	

51. Ái Káláu a tari rakrakai si di suri tur pala Satan má dik lu tur dik i katbán taun.

Mat 4:1-11	Mat 6:13	Luk 22:31-32
Ioa 17:14-19	Rom 8:31-39	Rom 12:12
Rom 16:19-20	1Ko 10:12-13	1Ko 16:13
2Ko 12:7-10	Epe 3:20-21	Epe 6:10-18
Pil 4:13	1Te 3:5-8	2Te 3:3
2Ti 1:7-8	Eba 2:18	Eba 4:14-16
Eba 12:1-2	Iak 4:7	1Pe 1:5
1Pe 5:8-11	1Io 4:4	1Io 5:3-5
Apa 12:7-12		

52. Ái Káláu a lu aliu pasi kálámul.

Mat 4:23-25	Mat 9:35	Mat 11:2-5
Apo 3:1-6	Apo 8:4-8	Apo 19:11-16
Apo 28:8-9	1Ko 12:9, 29-30	2Ko 12:7-10
1Ti 5:23	2Ti 4:20	Iak 5:14-15

DÁNIH NA TAPAM HUT ER NAMUR?

53. Kalkaleng si Iesu ur main i naul bim.

Mat 24:29-44	Ioa 14:1-3	Apo 1:10-11
Apo 3:19-21	Pil 3:20-21	Kol 3:4
1Te 1:9-10	1Te 3:13	1Te 4:13-5:11
2Te 1:6-10	2Te 2:1-4	1Ti 6:13-15
2Ti 4:8	Eba 9:28	2Pe 3:1-18
1Io 3:1-3	Apa 1:7	Apa 22:12-13

54. Ái Káláu na nagogon i matananu mai limán ái Iesu Karisito.

Mat 7:21-23	Mat 16:24-27	Mat 25:31-46
Ioa 3:18-21	Ioa 5:24-29	Apo 17:30-31
Rom 2:1-11	Rom 14:10-12	1Ko 3:10-15
1Ko 4:5	2Ko 5:9-10	2Te 1:5-10
Eba 9:27-28	Eba 10:26-31	1Pe 1:17
1Pe 4:3-5	Apa 20:11-15	

55. Rung ákte aliu pas di ái Iesu Karisito, da liu áklis tiklik mam Káláu ami bát.

Luk 12:32-34	Ioa 14:1-3	2Ko 5:1-8
Pil 1:23	1Pe 1:4-5	Apa 4:1-11
Apa 21:1-4	Apa 21:22-22:5	Apa 22:14-15

56. Rung er di ngáknngák i Iesu Karisito, da ekesi kis i iru áklis.

Mat 10:28	Mat 13:41-42, 47-50	Mat 25:41
Luk 16:23-26	2Te 1:9	Apa 20:10-15
Apa 21:8		

TAHTAHNA URI BOS TÁIT MINÁI

Ngo u nem suri lala mánán sur Káláu, una wásái tan buturkus minái:

Apo 14:14-17	Apo 17:22-31	Rom 1:18-23
Rom 11:33-36	1Ko 8:4-6	Mar 12:29-30
Ioa 4:23-24	1Ti 1:17	1Ti 6:15-16
Eba 4:13	Eba 10:30-31	Iak 1:17
1Pe 1:14-17	1Io 1:5	1Io 4:7-12, 16
2Ko 1:3	Iut 24-25	Apa 4:8-11
Apa 15:3-4		

Ngo u nem suri lala mánán sur Iesu Karisito, Natun ái Káláu, una wásái tan buturkus minái:

Ioa 1:1-18	Pil 2:5-11	Kol 1:15-20
Kol 2:9-10	Eba 1:1-14	Rom 1:3-4
2Ko 4:4-6	Luk 1:26-38	Gal 4:4-5
Mat 16:13-17	Ioa 5:19-29	Ioa 6:35-40
Ioa 11:25-27	Ioa 14:5-11	Ioa 17:1-5
Ioa 20:26-31	Apo 3:13-16	Apo 4:10-12
1Io 2:1-2	1Io 5:20	Apa 19:11-16

Ngo u hol on ngo kápate hol pas iáu ái Káláu, una wásái tan buturkus minái:

1Io 4:9-10	Rom 5:8	Ioa 3:16
1Ti 2:3-6	2Pe 3:9	

Ngo u hol on ngo kápute lu longoi sápkín, una wásái tan buturkus minái:

Rom 3:10-12, 23-24	Rom 5:12	Gal 3:22
1Io 1:8-10	Ioa 3:18-20, 36	Apo 17:30-31
Kol 3:5-10	Rom 6:23	Gal 6:7-8
2Te 1:7-9	1Pe 4:3-5	Apa 20:11-15

Ngo u hol on ngo ái Káláu kápnate hol palai kam sápkín, una wásái tan buturkus minái:

Apo 5:31	Apo 10:43	Apo 26:18
Epe 1:7	Kol 1:13-14	Kol 2:13-14
1Ti 1:15-16	Eba 10:17-18	1Io 1:8-10

Ngo u nem i Iesu Karisito ngo na saras pas íáu, una wásái tan buturkus minái:

Ioa 1:12	Ioa 3:15-18, 36	Ioa 14:6
Ioa 20:31	Apo 4:12	Apo 16:30-31
Rom 3:20-22	Rom 10:9-10	Gal 2:16
Epe 2:8-9		

Ngo kápate tumran i kam hol ngo ukte atur páptai liu muswan er a kis áklis, una wásái tan buturkus minái:

Ioa 3:1-16	Ioa 5:19-29	Ioa 11:25-26
Ioa 14:6	Ioa 17:2-3	Ioa 20:31
Rom 8:10-17	2Ko 5:17	Epe 2:1-6
Kol 2:13	Tít 3:4-7	1Ió 5:11-13

Ngo u nem suri mánán pasi pákánbung dáh una sung on, una wásái tan buturkus minái:

Mat 6:5-13	Mat 7:7-11	Mat 14:23
Mat 18:19-20	Mar 1:35	Mar 11:24-25
Luk 5:16	Luk 6:12	Luk 18:1-8
Luk 21:36	Ioa 14:13-14	Ioa 15:7
Ioa 16:23-24	Rom 8:26-27	Rom 12:12
Epe 6:18	Pil 4:6-7	Kol 4:2
1Te 5:17	1Ti 2:1-4, 8	1Ti 4:4-5
Eba 4:16	Eba 10:19-22	Iak 1:5-8
Iak 4:2-3	Iak 5:13-18	1Pe 4:7
1Ió 3:21-22	1Ió 5:14-15	

Ngo u nem suri mánán pasi dánih una lu sung suri, una wásái tan buturkus minái:

Luk 11:1-4	Luk 22:32, 39-46	Ioa 17:1-26
Apo 4:24-31	Apo 16:25	Rom 1:9-10
Rom 10:1-2	Rom 15:30-33	2Ko 12:7-10
Epe 1:15-20	Epe 3:14-21	Epe 6:19-20
Pil 1:3-5, 9-11	Kol 1:9-12	Kol 4:3-4
1Te 3:9-13	2Te 1:11-12	2Te 3:1-2
Eba 5:7	Eba 7:25	

Ngo a mon i kam taun má a rogorogo i kam liu, una wásái tan buturkus minái:

Rom 8:18-25, 28, 35-37	Rom 12:12	2Ko 1:3-5
2Ko 4:16-18	Iak 1:2-4	1Pe 1:3-9
1Pe 2:19-23	1Pe 5:8-10	

Ngo u sasam, una wásái tan buturkus minái:

Mat 4:23-25	Mat 9:35	Mat 11:2-5
Apo 3:1-6	Apo 8:4-8	Apo 19:11-16
Apo 28:8-9	1Ko 12:9, 29-30	2Ko 12:7-10
1Ti 5:23	2Ti 4:20	Iak 5:14-15

Ngo u bunbun suri ngo una mat, una wásái tan buturkus minái:

Ioa 6:39-40	Ioa 11:17-27	Ioa 14:1-4
Rom 8:38-39	Rom 14:7-9	1Ko 15:12-58
2Ko 5:1-10	Pil 1:20-24	1Te 4:13-18
Eba 2:14-15	Apa 14:13	Apa 21:1-4
Apa 22:1-5		

Ngo u nem i mánán pasi ngo matngan tatalen ngádáh na mur on á tám ruruna, una wásái tan buturkus minái:

Ioa 13:34-35	Rom 12:9-13	Gal 5:22-26
Epe 4:25-32	Kol 3:12-17	1Te 5:12-22
Tít 2:11-14	Iak 3:13-18	2Pe 1:3-9

Ngo u nem suri mák ilmi táit a sák ngo kápte, una wásái tan buturkus minái:

Rom 1:18-32	1Ko 6:9-11	Gal 5:19-21
Epe 5:3-5	Kol 3:5-10	Iak 4:17
1Pe 4:3	1Io 2:15-17	1Io 3:4-5

Ngo u hol on ngo kápute arwat suri una tiptipar namurwai nemnem si Káláu, una wásái tan buturkus minái:

Ioa 14:16-23	1Ko 10:13	Epe 3:20-21
Pil 1:6	Pil 4:13	Kol 1:11-12
1Te 5:23-24	Eba 13:5-6	1Io 5:3-5

Ngo u lu kipi rangrangas kabin iáu tám ruruna, una wásái tan buturkus minái:

Mat 5:10-12	Mar 13:9-13	Luk 12:4-9
Ioa 15:18-21	Ioa 16:1-4	Apo 5:41
Rom 8:35-37	Rom 12:14, 17-21	1Ko 4:11-13
2Ko 4:8-12	2Ko 12:10	Pil 1:28-29
2Te 1:4-8	2Ti 3:10-13	Eba 10:32-39
Eba 12:3-4	1Pe 3:13-17	1Pe 4:12-19
Apa 2:10		

Ngo u hol on ngo a arwat suri koion una araraguna mam te bos tám ruruna, una wásái tan buturkus minái:

Mat 18:19-20	Apo 2:41-47	Rom 12:4-8
Epe 1:22-23	Epe 4:11-16	Kol 3:15-17
1Ti 4:13	Eba 10:24-25	

Ngo te kálámul di longoi táit a sák mam iáu, una wásái tan buturkus minái:

Mat 6:12-15	Mat 18:21-35	Mar 11:25
Luk 17:3-4	Rom 12:17-21	Epe 4:31-32
Kol 3:13		

Ngo iáu kila, una wásái tan buturkus minái:

1Ko 7:1-16	Epe 5:21-33	Kol 3:18-19
Tit 2:3-5	Eba 13:4	1Pe 3:1-7
Mat 5:31-32	Mat 19:3-9	Luk 16:18
Rom 7:2-3		

Ngo a talka iáu i nemnem suri ararit mam tekes kápte ngo kaim, una wásái tan buturkus minái:

Mat 5:27-28	Ioa 8:2-11	Rom 13:8-10
1Ko 6:9-20	Gal 5:19	Epe 5:3
Kol 3:5-6	1Te 4:1-8	Eba 13:4
Iut 7		

Ngo a mon i rang natum, una wásái tan buturkus minái:

Epe 6:1-4	Kol 3:20-21	1Ti 3:4-5
-----------	-------------	-----------

Ngo kándiar tu liu be ái kakam mái mámám, una wásái tan buturkus minái:

Mat 15:3-6	Epe 6:1-3	Kol 3:20
1Ti 5:4-8		

Ngo u mák tekes a sáhár suri artangan, una wásái tan buturkus minái:

Mat 7:12	Mat 25:31-46	Luk 3:10-11
Luk 6:38	Apo 11:27-30	1Ko 10:24
2Ko 8:1-15	2Ko 9:1-15	Gal 6:9-10
Pil 4:14-19	Eba 10:24	Eba 13:1-3, 16
Iak 1:27	Iak 2:15-16	1Io 3:16-18

Ngo u áslai artohtoh a talka iáu suri longoi sápkín, una wásái tan buturkus minái:

Mat 6:13	Mat 26:41	1Ko 10:13
Eba 2:18	Eba 4:14-16	Iak 1:12-15

Ngo ukte longoi sápkín tatalen, una wásái tan buturkus minái:

Luk 15:11-24	Rom 6:1-23	1Io 1:9-2:2
Iak 4:7-10	Apa 3:19-20	Eba 12:1-2

Ngo u bunbun sur Satan ngo tan sápkín tanián, una wásái tan buturkus minái:

Mat 4:1-11	Mat 6:13	Luk 22:31-32
Ioa 17:14-19	Rom 16:19-20	1Ko 16:13
2Ko 12:7-10	Epe 3:20-21	Epe 6:10-18
1Te 3:5-8	2Te 3:3	Iak 4:7-8
1Pe 5:8-11	1Io 4:4	Apa 12:7-12

Ngo u mos mam tekes, una wásái tan buturkus minái:

Gal 5:22-23	Epe 4:26	Kol 3:8, 13
Iak 1:19-20		

Ngo u butbut má uk hol apakta pas iáu, una wásái tan buturkus minái:

Mat 5:3-12	Mat 18:1-5	Luk 14:7-11
Luk 18:9-14	Rom 12:16	1Ko 4:7
2Ko 10:17-18	Epe 4:2	Kol 3:12-13
Iak 4:6, 13-16	1Pe 5:5-7	

Ngo u lu wáng ngo worwor sáksák, una wásái tan buturkus minái:

Epe 4:29	Epe 5:4	Pil 4:8
Kol 3:8	1Ti 4:12	Iak 1:26
Iak 3:9-10		

Ngo a talka iáu i kam nemnem suri ngo una angagur, una wásái tan buturkus minái:

Epe 4:25	Kol 3:9	1Pe 3:10
Ioa 8:44	Apa 21:8	Apa 22:15

Ngo te kálámul di ris pas iáu suri ngo gama ngin i dan rakrakai má gamák ngulngul, una wásái tan buturkus minái:

Rom 13:13	1Ko 5:9-11	1Ko 6:9-10
Gal 5:19-21	Epe 5:18	1Ti 3:1-3
Tit 1:7	1Pe 4:3-5	

Ngo kam holhol a lala kis i kam omobop, una wásái tan buturkus minái:

Mat 6:19-21, 24-34	Luk 12:13-21, 32-34	Apo 20:35
1Ti 6:6-10, 17-19	Eba 13:5-6	

Ngo te kálámul di nem i iáu ngo una mur i matngan ruruna til main i naul bim, una wásái tan buturkus minái:

Mat 4:10	Apo 17:22-31	1Ko 5:11
1Ko 6:9-11	1Ko 8:1-13	1Ko 10:1-22
2Ko 6:14-18	Gal 5:19-21	1Te 1:9-10
1Io 5:21	Apa 21:8	Apa 22:15

Ngo u nem suri una mánán pasi suri matngan tatalen ngádáh una inngasi singin kam tan tátáil, una wásái tan buturkus minái:

Mat 22:15-22	Rom 13:1-7	1Ti 2:1-4
Tit 3:1	Eba 13:17	1Pe 2:13-17

Hutngin kamkabat si Káláu
The New Testament in the Sursurunga Language of
Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Sursurunga long
Niugini

copyright © 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Sursurunga

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2009, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

Printed book ISBN 0727222139

The New Testament

in Sursurunga

© 2009, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2017-09-09

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 31 Aug 2023

59d51359-0c11-5334-a2e7-0e40b5a3442f